

דו"ח עמותת סיכוי
שוויון ושילוב
האזרחים הערבים
בישראל 1999 - 2000

ינוני 2000

מבוא

דבר העורך

המשרד לאיכות הסביבה

משרד הבריאות

המשרד לביטחון פנים

משרד הבינוי ושיכון

משרד החינוך

משרד החקלאות ופיתוח הכפר

משרד המדע התרבות והספורט

משרד המשפטים

משרד העבודה והרווחה

המשרד לענייני דתות

משרד הפנים

משרד התחבורה

משרד התיירות

משרד התעשייה והמסחר

משרד התקשורת

הבדווים ומדינת ישראל

אחרית דבר

מבוא

לקוראים שלום,

באביב של כל שנה, מפרסמת עמותת סיכוי את הדו"ח השנתי על שוויון ושילוב.

השנה הצבנו בפנינו ארבע מטרות, כמספר קהלי היעד:

- לסייע למקבלי החלטות בהכנת סדר היום ובבניית תקציב השנה הבאה.
- להרחיב את היריעה בפני מנהיגי הציבור בפוליטיקה ובשלטון המוניציפאלי.
- להעשיר ולספק חומר נוסף למחנכים של דור אזרחי המחר.
- לתת זווית נוספת לבחינת המציאות בידי הציבור הרחב.

בדו"ח זה אנו בודקים ומספקים כמויות ומספרים רבים, אך ישנו מדד חשוב מאוד והוא חלקם של האזרחים הערבים באוכלוסיית המדינה, דהיינו 18.6%. אי-אפשר ואין זה הוגן תמיד להתייחס אך ורק למספר יבש זה בעת קבלת החלטות שונות, שכן הצרכים בהווה עולים בהרבה מעבר לכך, והמענה האמיתי להם מחייב, כנראה לעשות העדפה בתקציב.

כמו כן, השתדלנו לא להביא נתונים על אודות פעולות הממשלה ללא השוואה. במענה לשאלה העיקרית של דו"ח זה – רף ההשוואה עם נתון מקביל המתייחס לאוכלוסייה היהודית הוא הרלוונטי.

המצב כל כך חסר, שלעתים נדמה כי כל פתרון שיבטיח חלוקת העוגה התקציבית על בסיס מדד זה, יהיה הוגן, ראוי ומספיק, אך כפי שמתברר לא כך המצב.

שנת התקציב אותה בדקנו היא 1999, אך מדי פעם הערנו גם על שנת 2000. עשינו זאת במקומות בהם סייע הדבר להבנת ההקשר. שאבנו את הנתונים בעיקר ממשרדי הממשלה השונים אך גם ממקורות אחרים. הבדיקה שלנו אינה מקיפה לגמרי, כי אין בידינו אמצעים לבחון את כל שטחי הפעולה של כל משרדי הממשלה. על כן בדקנו נושאים באופן אקראי, אולם למרות זאת, יש ב-37 הסוגיות שלפניכם מספיק פרטים המאפשרים להסתכל בתמונה המלאה של המצב. גילינו, כי כל כוס שאותה בדקנו, חצייה הריק גדול מחצייה המלא והצענו דרכים למילוי הולם של הכוס.

ראינו גם, כי יש צורך בשינוי יסודי ועקרוני ולא רק בתיקונים פה ושם.

הבעיה שעוברת כחוט השני בכל תחום שאותו בדקנו היא שאלת הנגישות. מבדיקותינו עולה כי באופן כללי לאזרחים הערבים יש נגישות נמוכה מאד למשאבי המדינה ושירותיה. נראה לנו שבדיקת המצב של האזרחים הערבים וצורכיהם על ידי הרשויות השונות במדינה, חייבת להיעשות ברציפות מדי שנה, בעשור הקרוב לפחות.

לצורך זה אנו מציעים למבקר המדינה, כי קריטריון הנגישות ישמש לו כמודד עיקרי וראשון בבדיקה מקצועית ומוסמכת שתיעשה. יש לקוות שסמכויותיו של המבקר יורחבו, שמסקנותיו ייושמו ויסייעו לשינוי המצב לטובה.

אנו מקווים שתמצאו עניין ותועלת בדו"ח זה ונשמח לקבל את תגובותיכם.

שלום (שולי) דיכטר, ד"ר אסעד ע'אנם

מנהלי עמותת "סיכוי"

דבר העורך

שלום (שולי) דיכטר

האם זמנים חדשים?

מיד עם תום הבחירות של שנת 1999, החלו להופיע איתותים שונים בדבר שינוי אפשרי במדיניות

הממשלה כלפי האזרחים הערבים. להלן אחדים מהם:

- מספר שרים שזה עתה התמנו, הצהירו על שינוי בסדרי העדיפויות ביחס לערבים אזרחי ישראל;
 - שר המדע התרבות והספורט החדש, מתן וילנאי, שמונה כשר – מתאם לענייני הערבים אזרחי ישראל, החל ללמוד באופן שיטתי את הנושא על היבטיו השונים והיטה אוזן קשת לעניין;
 - מחמד זידאן, ראש ועדת המעקב, צורף אל ועדת השרים לענייני ערבים, וסגנו – שווקי ח'טיב, צורף לוועדת המנכ"לים;
 - משרד התעשייה והמסחר החל במבצעים המיועדים לאזרחים הערבים;
 - משרד החינוך החל בשינוי יעדי התקציב וחלוקתו;
 - משרד הפנים העביר קרקעות לתעשייה משטח השיפוט של ראש העין אל שטח השיפוט של כפר קאסם (ב2000-);
 - משרד החקלאות החליט לשלם פיצויי בצורת לחקלאים הבדווים, לראשונה מאז קום המדינה;
- לכאורה, זמנים חדשים, ויש כאן סימנים של חידוש, אך אלה נקודתיים ותלויים באוזנו הקשבת של השר או של פקיד גבוה אחר ואינה תוצאה של שינוי מדיניות של ממש. יתר על כן, הסתמכות על אוזנם הקשבת של השר ופקידיו, כמוה כהשארת העניין לשרירות לבם של הבאים אחריהם.
- כשבדקים היטב ומקרוב, מתגלית מציאות קשה ואפורה, אשר אינה מאפשרת עדיין לבשר על שינוי מהותי. באופן כללי, ניתן לומר כי בשנה החולפת לא שינתה הרשות המבצעת באופן מהותי את דרך התייחסותה אל האזרחים הערבים, ולא חל השינוי המיוחל בנוגע לחלקם במשאבי המדינה.

"אין לזה תקציב"

בתחקיר ובבירורים שערכנו לקראת כתיבת הדו"ח, נתקלנו ברצון טוב ובתשובות מנומסות אך מתנצלות, שטוענות כי יש גורם עליון העומד מעל לרצון הטוב של העושים במלאכה – והוא התקציב: "מה לעשות?" אומר לנו פקיד גבוה, בעילום שם, "התקציב שלנו מוגבל, ואם לא תהיה תוספת תקציב – לא נוכל, להערכתנו,

להגדיל את השירותים לאזרחים הערבים". גם בתשובתו של מנהל בתי המשפט, השופט דן ארבל, בנושא נוכחות מתורגמנים בבתי המשפט עלה נימוק התקציב כהסבר למצב.

בהקשר זה, כתב אהרון ברק, שופט בית המשפט העליון:

" שיקולים של תקציב הם בעלי חשיבות עקרונית, אף כאן יש לקיים את עקרון השוויון, אין להצדיק הפליה בטענה כי מניעתה תעלה כסף רב. שוויון עולה כסף ... משנתן המחוקק שירותים מסוימים לקבוצה א', אסור לו להפלות את קבוצה ב'. זו זכאית עתה – מכוח העיקרון החוקתי של השוויון – לקבל שירותים דומים. הטענה כי מתן שירותים דומים לקבוצה ב' הוא עניין יקר מדי, אינה עומדת במבחן חוקתי."

(מתוך: פרשנות במשפט, 1994, כרך ג', עמ' 528).

אולם, טענה זו, שאינה עומדת במבחן חוקתי, אינה עומדת גם במבחן השכל הישר. מוזר מאוד לשמוע מפקיד גבוה או משר, החולש על תקציבים של מיליארדים, ואשר לזכותו מעשים רבים בעבר ובהווה, טענות בדבר הקשיים ליישם את "עקרונות השוויון היפים הללו". לעתים, כאשר נסתתמות טענותיו, הוא יפרוש ידיים לצדדים ויתלונן בפניך על קשייו עם האוצר.

מדי יום הוא מכריע בשאלות חשובות ובשאלות תקציב, כך שההכרעה על חלוקה שוויונית של המשאבים היא בעיקרון הכרעה שלו ובסמכותו. התקציב הוא בגודל נתון, יהיה היקפו אשר יהיה, ובשאלת חלוקתו ויישמו באים לידי ביטוי סדר העדיפויות וכוחו של השר. אך שיטה זו אינה דרך הפעולה היחידה הקיימת. ישנן מדינות שבהן אין משאירים את קביעת סדר העדיפויות ואת חלוקת התקציב לשיקול דעתו הבלבדית של השר הממונה.

סוגיית החיים בצוותא של רוב ומיעוט במסגרת אזרחית אחת אינה ייחודית רק לישראל.

על ממלאי התפקידים השונים לשנן וללמוד מניסיוןן של ארצות שונות בעולם, המתחבטות אף הן בבעיות היחסים בין קבוצות שונות, כמו בלגיה, קנדה ואחרות.

בארצות אלה קיימים חקיקה ונוהלים מתקדמים בחלוקת המשאבים במדינה. ברור שגם בארצות אלה העניינים אינם מתנהלים על מי מנוחות, אך לפחות קיימת התמודדות מתמדת ואמיצה עם הנושא. בימים אלה מוקמת בישראל נציבות לשוויון זכויות לאנשים בעלי מוגבלויות מכוח החוק לשוויון הזדמנויות האם זוהי הסנונית המבשרת על בוא האביב בנושא שוויון זכויות בין האזרחים?

במהלך שנות התשעים דן בית המשפט העליון פעמים רבות בנושא השוויון, כשמולו ניצבות רשויות המדינה השונות. בנושא זה הוא משמש מוביל, כנושא הדגל וכחוליה הקושרת את מדינת ישראל לכללי הקידמה, הנורמות והאתיקה הנהוגות בעולם המערבי זה כשלושה עשורים.

ייתכן שאין זה בהכרח תפקידו של ביהמ"ש העליון, אך בליט ברירה אחרת, הוא משמש ברירת המחדל עבור ארגונים ופרטים שונים כמו למשל ארגון עדאלה או האגודה לזכויות האזרח, ובכך משמש פה לאזרחים הערבים.

הצעד הראשון בכיוון לשוויון הוא שהרשויות המחוקקת והמבצעת יכירו בחומרת המצב הקיים ולא ישאירו זאת לרשות השופטת בלבד. יש להפסיק את ההתעלמות מנושא זה ולדחות את ההכרעות לקדנציה של השלטון הבא. בעלי העוצמה הכלכלית/שלטונית הם אלה שצריכים לטפל בנושא ביושר, ללא מורא וללא דיחוי, מבלי להזמין או להמתין ל"לחצים מלמטה" או ל"לחצים מלמעלה".

העדפה מתקנת

" פער ניכר בשוויון היכולת, בין אם מקורו בחוקים מפלים שהיו תקפים בעבר ועברו מן העולם, ובין אם נהווה בעטיין של תפיסות פסולות שנשתרשו בחברה, מגביר את סיכויי הקבוצות החזקות וגורע מסיכויי הקבוצות החלשות. ההעדפה המתקנת באה לאזן פער זה. היא מבוססת על התפיסה, כי בחברה שחלק ממרכיביה מצויים בעמדת מוצא נחותה, אין די במתן הזדמנות שווה לכול. מתן הזדמנות שווה, בנסיבות כאלו, יקיים רק נוסחה של שוויון פורמלי, אך לא יזמן לבני הקבוצות המקופחות סיכוי אמיתי לקבלת חלקן במשאבי החברה. קיומו לאורך זמן של שוויון פורמלי בלבד מעלה את החשש שבשל דרכו של עולם ומנהגי הבריות, תונצחנה תוצאותיה של האפלייה. תיקון עוולות העבר והשגת שוויון מעשי יכולים, לכן, להיעשות רק בהענקת יחס מועדף לבני הקבוצה החלשה."

[השופט אליהו מצא, בג"צ 453/94, שדולת הנשים בישראל נגד ממשלת ישראל, פ"ד מח (5) 529]

בבסיסה של ההעדפה מתקנת מצויה הכרה במצב נחות של הקבוצה המקופחת. בנושא האזרחים הערבים העובדות מונחות לפנינו זה שנים ארוכות, אך כנראה שבכך אין די, שכן אין קשר מיידי וכובל בין ההכרה לבין תיקונו.

נראה כי תיקון המצב מחייב שלב ביניים הכרתי נוסף של נטילת אחריות על היווצרותו של המצב, לא בהכרח במובן האישי-מיידי, אלא במובן הקולקטיבי-היסטורי. עניין זה הוא באחריותם של בני הרוב הן במישור העקרוני והן במישור המעשי.

על כן אולי קשה כל כך לאמץ מדיניות של העדפה מתקנת. הכרה באחריות עלולה להיות מלווה גם ברגשי אשמה של המייצגים את הרוב השולט בכל הרמות: השר הממונה, הפקידים המבצעים, המנהיגות פוליטית והציבורית, הציבור הרחב ואף כותב שורות אלה. הפיכתה של תחושת האשמה לנטילת אחריות למצב ולשינויו, הם שלב הכרחי בדרך להנהגת מדיניות של העדפה מתקנת.

יחסי ערבים – יהודים: מרקם יחסים עדין, או מארג אזרחי יציב?

בעת הגשת דו"ח זה לדפוס פורסמו בתקשורת דבריו של ניצב אליק רון, מפקד המחוז הצפוני של משטרת ישראל על אודות אופי מאבקם של האזרחים הערבים ומנהיגי הציבור הערבי לשוויון. נושא זה מתקשר לתיאור התנהגות המשטרה כלפי מפגינים ערבים, בהשוואה להתנהגותה כלפי מפגינים יהודים (ראו בפרק הדן במשרד לביטחון פנים). בהקשר זה, המשטרה היא לצערנו אחת מחוליות הקשר בין האזרחים היהודים לבין האזרחים הערבים. בכל פעם שניצב זה או גורמים אחרים שאינם מהמשטרה, יוצאים בדברים נגד האזרחים הערבים, נזעקים אנשים או גופים שונים, ומזכירים ומגינים על "מרקם היחסים העדין", אשר קיים בין האזרחים הערבים לבין המדינה ובין הערבים ליהודים.

מעצם טבעו, מרקם יחסים עדין הוא דבר שברירי ו"קריע" ביותר מעצם הווייתו, ושמירה עליו מבטיחה שמירה על המצב הקיים ביחסים בין האזרחים הערבים לבין המדינה וגם עם האזרחים היהודים בישראל. המצב הקיים הוא מצב של אי שוויון, ובוודאי שאינו מבטיח יציבות ביחסים בין האזרחים.

מרקם יחסים עדין זה הוא משענת קנה רצוף ואין לסמוך עליו. הגיע הזמן לטוויית מארג אזרחי מגוון, אשר לא יאיים להיקרע עם כל תנועה דמוקרטית. מארג זה חייב להיות שוויוני ומאוזן.

אף שחוטיו שונים בצבעם ובאופיים זה מזה, המקום הלגיטימי שיהיה לכל אחד מהם במארג זה, יעשה אותו ליציב ובר קיימא.

המשרד לאיכות הסביבה

תקציב כללי: 198.6 מיליון ש"ח

מספר העובדים: 400

מתוכם אזרחים ערבים: 10 ← 2.5%

סוגיות:

1. יחידות סביבתיות

◆ היחידה הסביבתית הראשונה שפעלה בתחומי רשות מוניציפלית ערבית הוקמה ב-1994. היום

פועלות 35 יחידות סביבתיות, כשתקציבן הכולל בשנת 1999 היה **6.15 מיליון ש"ח**. שבע

יחידות (20%) מהן פועלות בתחום הרשויות המוניציפליות הערביות, ותקציבן הכולל בשנת

1999 היה **1.24 מיליון ש"ח** (20%).

◆ היחידות הסביבתיות מתוקצבות במשותף על ידי המשרד לאיכות הסביבה ועל ידי משרד הפנים.

עד לשנת 1998 שילם משרד הפנים גם את חלקן של הרשויות המקומיות הערביות במימון

אחזקת היחידות הסביבתיות שבתחומן.

◆ החל משנת 1998, הפסיק משרד הפנים לשלם את חלקן של הרשויות הערביות כבעבר, ואלה

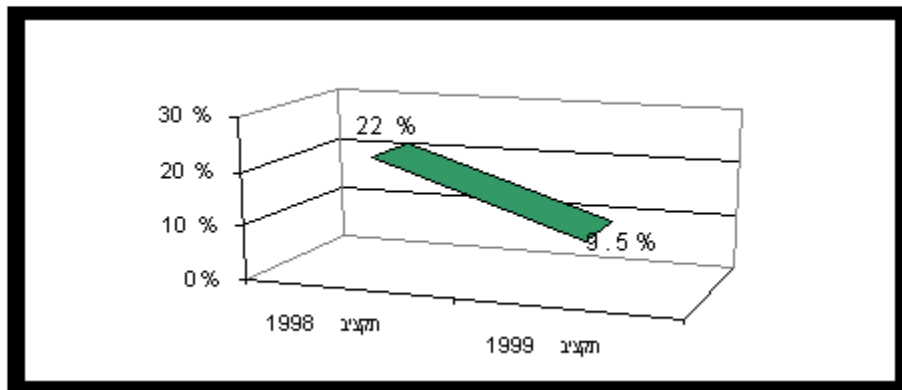
נאלצו להמשיך ולממן אותן מתקציבן. מצב זה קיים באום אלפחם ובנצרת.

היחידה הסביבתית הדרומית העבירה את משרדיה מבאר-שבע לתל-שבע, ועקב כך הרשות

המקומית תל-שבע מסייעת בהוצאות המשרדיות של היחידה.

- ◆ תשתיות פסולת בתחומי הרשויות הערביות אינן מפותחות דיין. חלק ניכר ממפגעי הפסולת בישראל ממוקם בשטח השיפוט של הרשויות המקומיות הערביות. חלק ניכר מן הפסולת מגיע מחוץ לתחומי הרשות המקומית, ובשל החלוקה הלא-שוויונית של העוגה התקציבית המצב עוד מחמיר.
- ◆ למרות נתונים אלה, בשנת 1999 ההקצבה לנושא זה היתה רק 189,000 ש"ח מתוך 1,989,000 ש"ח, המהווים 9.5% בלבד מסך תקציב התשתיות.

תקציב תשתיות פסולת לרשויות הערביות (באחוזים)

- במהלך 25 השנים האחרונות נצבר ידע רב בנושא העלייה באיכות החיים והסביבה. לאור ניסיון זה, הגיעו למסקנה כי יש קשר ישיר בין ידע ומודעות הציבור בנושאי איכות הסביבה לבין עלייה באיכות החיים והסביבה.
- בנושא זה ישראל מדורגת בקבוצת המדינות המתפתחות, אך גם בתחום זה נותרו האזרחים הערבים מאחור. מסקנה נוספת מן הניסיון שנצבר, כאמור, היא שחינוך בגיל הנעורים בנושאי איכות הסביבה יעיל וחיוני מאוד למודעות הכללית בנושא.

◆ אחד האפיקים העיקריים בחינוך הנוער עובר דרך מועצת תנועות הנוער. למועצת תנועות הנוער

מוקצים 150 אלף ש"ח לחינוך למודעות לאיכות הסביבה. תנועת הנוער הערבית אינה חברה

במועצה זו, ומוקצים לה למטרה זו - 10,000 ש"ח בלבד (6.2%).

◆ אפיק נוסף וחיוני בנושא החינוך לאיכות הסביבה עובר דרך היחידות הסביבתיות. בשנת 1998

התפטרו ארבעה מתוך שבעת רכזי החינוך של היחידות הסביבתיות הפועלות ביישובים

ערביים, ועד עתה לא נמצאו להם מחליפים. כתוצאה מכך, לא הועברו הקצבות כלשהן ליחידות

הסביבתיות הללו לטיפול בנושא החינוך.

נושא איכות הסביבה משקף בצורה חריפה את המצב הקשה של הערבים בישראל, שכן הוא מדגיש שלושה מהחסרים העיקריים בחיי אזרחים אלה: **תשתיות**; **ניהול ומהלך חיי היומיום**; **חינוך**.

התשתיות (ביוב, מים חשמל, דרכים) אינן מאפשרות עלייה ברמת איכות הסביבה ורמת איכות החיים, שכן אלה תלויות בתוכניות המתאר של הרשות ובהקצאה מסודרת של שטחי תעשייה ומלאכה. למחזור פסולת ולפירוק פסולת רעילה חשיבות מקומית ואזורית מכרעת על בריאות התושבים. מאגרי פסולת מוצקה ורעילה, בסמוך לאזורי מגורים, מהווים מטרד בריאותי וגורמים למצוקה סביבתית קשה.

ניהול ומהלך חיי היומיום: הרשות המוניציפאלית חלשה ולתושבים יש תחושת ניכור כלפיה. הרשות אינה מסוגלת לטפל לבדה בנושאים השונים הקשורים באיכות הסביבה, וזקוקה לסיוע רב בכך.

בחינוך מתבטא יותר מכל את הקשר הרופף למערכת הארגונית המיידית והקרובה, לאזור ולמדינה. קיימת הרגשת ניכור חזקה שאיננה מוצדקת בנושא איכות הסביבה.

השמירה על איכות הסביבה מחייבת קשר גומלין חיובי ומפרה בין שלושת הגורמים הללו, אשר מותנה בתחושת מחוברות למערכות החיצוניות ובראשן המדינה. בידי של המשרד לאיכות הסביבה לעשות כאן מעשה שהשפעתו תחרוג מהדאגה לאיכות הסביבה בלבד, ותשקף תפיסה אזרחית כוללת של רשויות השלטון.

משרד הבריאות

תקציב כללי: 19.3 מיליארד

תקציב פיתוח 424 מיליון

תקציב לסגירת פערים: 9.3 מיליון (2.2% מתקציב הפיתוח)

סה"כ עובדים: 27,330

מתוכם אזרחים ערבים: 1,731 ← 6.3%

סוגיות:

1. תמותת תינוקות וטיפת חלב:

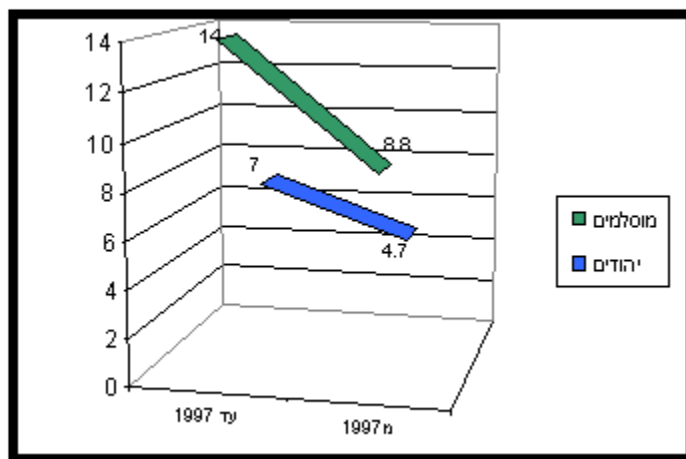
- תמותת תינוקות ל – 1000 תושבים ירדה בשנים האחרונות בכחצי.
- בישראל פועלות 520 תחנות טיפת חלב, וביניהן 175 ביישובים ערביים (33%).

אחת התוצאות של המחסור היחסי בתחנות טיפת חלב ברשויות המקומיות הערביות, הוא בתמותת תינוקות גבוהה יותר.

למרות שבשנים האחרונות חל שינוי לטובה, עדיין אנו עדיין עדים לתמותת תינוקות כפולה בקרב האזרחים המוסלמים (82% מהאזרחים הערבים) מזו שבקרב האוכלוסייה היהודית.

כמותית, נראה כי מצב זה מצביע על העדפה מתקנת. אולם, התקציב שהוקצה לסגירת פערים בתחום זה מהווה 2.2% בלבד מתקציב הפיתוח של המשרד, ולכן אינו מאפשר העדפה מתקנת של ממש. יש צורך, אם כן, בהקצאה גבוהה יותר (לפחות כשיעורם היחסי באוכלוסייה - 18.6%) ורק אז היא עשויה לסייע בשינוי המצב.

תמותת תינוקות ל - 1000 תושבים

2. בדיקות ממוגרפיה לנשים:

◆ על פי חוק הבריאות הממלכתי משנת 1995, על כל אשה מעל גיל 45 לעבור בדיקה לגילוי מוקדם של סרטן השד. בשנים 1995 - 1997 נבדקו כ- 35% מהנשים היהודיות ו- 5% מהנשים הערביות, פרויקט לגילוי מוקדם של סרטן בקרב הנשים הערביות שהתנהל בשנת 1998, שיפר את המצב מאוד, ועד סוף שנה זו נבדקו 24% מהנשים הערביות, לעומת 52% מהנשים היהודיות.

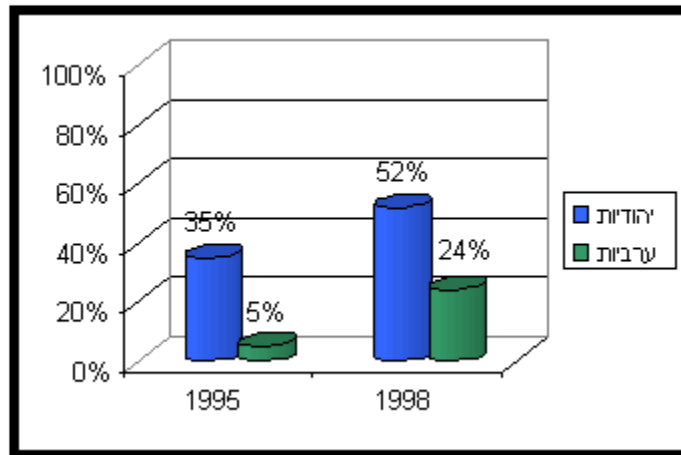
◆ בארץ פועלים 65 מכשירי ממוגרפיה. רק שלושה מהם נמצאים בתחנות הקיימות בקרב האוכלוסייה הערבית (שניים בנצרת ואחד באום אלפחם) .

הצלחת הפרויקט הפריכה את הטענה בדבר אי-נכונותן של הנשים הערביות להיבדק.

מגמת העלייה ניכרת, לאור הגברת העירנות. אך העירנות ומודעות הנשים לא תעזור ללא פתרון שאלת הנגישות.

יש, אם כן, צורך להציב מכשירי ממוגרפיה בערים ערביות כמו באקה אל גרביה, טייבה, שפרעם, טמרה ואחרות, שאוכלוסייתן והפריפריה שלהן מצדיקות הפעלתם של מכשירים, ולמנוע מתושביהן את אי-הנוחות והטלטלה בנסיעה אל מרכז רפואי מרוחק, אשר נמצא ביישוב יהודי.

נכונות להיבדק

המשרד לביטחון פנים

תקציב כללי: 5.3 מיליארד ש"ח

תקציב פיתוח: 179 מיליון ש"ח

מספר העובדים: 150

מתוכם אזרחים ערבים: 1 ← 0.6%

סוגיות:

1. מרכזי שיטור קהילתיים

◆ בשנת 1999 הוקמו 6 מרכזי שיטור קהילתיים חדשים ביישובים הערביים. כיום, מספרם הכולל

הוא 18.

◆ השנה גדל פי שבעה מספר המתנדבים הערבים למשמר האזרחי, אך אלה אינם מצוידים במדים

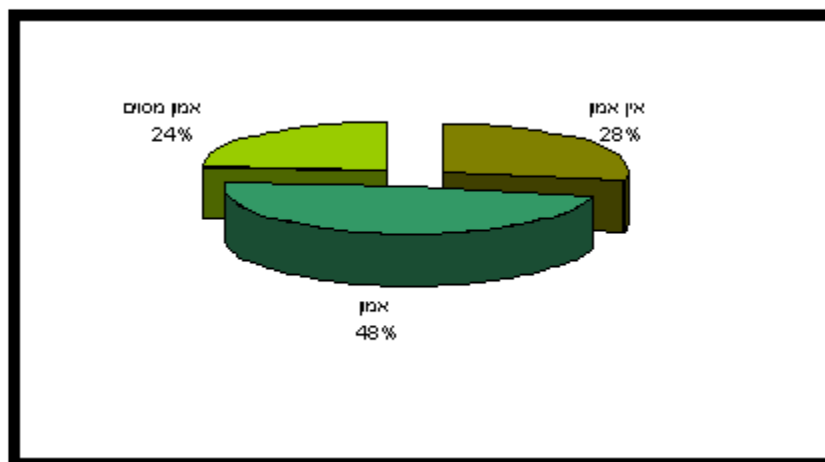
ובכלים כמו ביחידות המתמי"ד היהודיות. סקר שערכה המשטרה מלמד, כי תושבים רבים

נוספים מוכנים להתנדב ולסייע לקהילה מבלי להתנדב למשמר האזרחי.

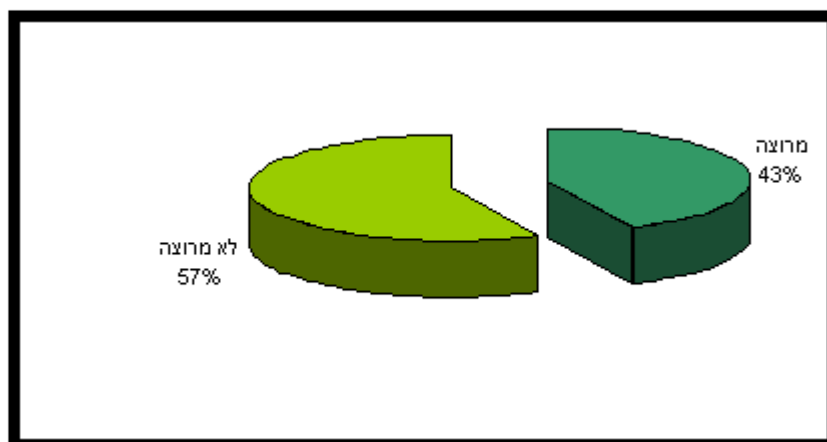
◆ קיים חשש במשרד לביטחון פנים ובמשטרה שהתוכנית לא תצא לפועל אם יימשכו הקיצוצים

בתקציב.

סקר אמון במשטרה בישובים ערביים

סקר שביעות רצון של אזרחים ערבים מהטיפול בתחנת משטרה

ההתנהגות הארגונית והפריסה של המשטרה ביישובים הערביים הביאו במשך השנים לחשדנות עמוקה כלפי הממסד בכלל והמשטרה בפרט. המשטרה נתפסת כעת כנציג השלטון לצורך אכיפה ומשפט בלבד, ולא כשרות לקהילה. הנתונים מורים על כך שבצד החשדנות, יש רצון טוב של האזרחים להתנדב ולסייע למשטרה ולקהילה. על המשטרה לרכוש את אמון האזרחים בה. הקמת מרכזי שיטור קהילתיים ופריסה רחבה של תחנות עשויות להיות צעד נכון בכיוון זה.

גם הנגישות הפיזית של האזרחים הערבים לתחנת המשטרה אינה נוחה ולוקה בחסר. נגישות נוחה תסייע מאוד ליצירת תחושת שייכות, ועל כן יש להביא גורם חשוב זה בעת הקמת תחנות חדשות.

אין להתנות את הקמת המרכזים לשיטור קהילתי בתקצוב מיוחד. זהו צורך בסיסי וחיוני של אזרחי מדינת ישראל, שההכרה בו ובחשיבותו הגיעה באיחור של עשרות שנים. עובדה זו רק מגבירה את חיוניות הביצוע של התוכנית ודחיפות יישומה להקמת המרכזים לשיטור, אפילו במחיר של יצירת סדר קדימויות חדש בתוך התקציב הקיים.

2. אלימות משטרה כלפי מפגינים

בשנתיים האחרונות היה רצף של אירועים בהם פעלה המשטרה בקרב מפגינים ערבים אזרחי ישראל:

◆ באפריל 1998, באם א-סחאלי ליד שפרעם, הפגנות בעקבות הריסת מבנים שהוכרזו בלתי חוקיים.

◆ בספטמבר 1998, הפגנות באם אלפחם בעקבות תפיסת שטחי חקלאות פרטיים על ידי צה"ל.

◆ ביוני 1999, בלוד, הפגנות בעקבות הריסת מבנה שנבנה ללא היתר.

◆ בנובמבר 1999, הפגנה של ראשי רשויות ערביות ועובדיהן, בהשתתפותן של חברי הכנסת הערבים, מול משרד ראש הממשלה.

◆ במארס 2000, בעוספיה, הפגנות תושבים בעקבות הצבת אנטנות סלולריות באישור המשרד לאכה"ס.

◆ 30 במארס 2000, יום האדמה בסחי'נין.

◆ באפריל 2000, הפגנות סטודנטים ערבים באוניברסיטת חיפה ובאוניברסיטה העברית בירושלים.

שני היבטים לאופי של פעולת המשטרה :

- א. משך זמן האיפוק המשטרתי, נקיטת משא ומתן עם שובתים ומפגינים, ומהירות התגובה.
- ב. האמצעים שבהם נקטה המשטרה נגד המפגינים.

בהפגנות שמוזכרות לעיל, בוצע פינוי המפגינים תוך שימוש בגז מדמיע, באלות, בסוסים, בכדורי גומי, בזרנוקי מים ואף באש חיה. באחד המקרים (באם אלפחם) חדרו כוחות מג"ב לבית ספר ופצעו תלמידים בירי כדורי גומי ובגז מדמיע. התערבות המשטרה במקרים אלה נשאה אופי דומה לזה של כוחות צה"ל ומג"ב בשטחים בעת האינתיפאדה.

בשני ההיבטים שלעיל פעלה המשטרה באופן שונה מזה הנקוט כלפי מפגינים יהודים. פינוי בכוח של מתנחלים, למשל, מתבצע בצורה פרטנית - כל מפגינה נישאת בנפרד בידי ארבעה שוטרים/ות. אחד מן הקווים המנחים העיקריים של המשטרה בעת הפגנות הוא שמירה על צירי תנועה פתוחים. גם בעת הפגנות שונות של יהודים כמו: הפגנות הסטודנטים בסתיו 1998, הפגנות יישובי הצפון מפעם לפעם, הפגנות פועלים המתבצרים במפעל - נסגרו צירי תנועה. בהפגנות אלה מתאזרים בדרך כלל השוטרים והקצינים באורך רוח, תוך משא ומתן ארוך, ובכל מקרה הפינוי מתבצע בסבלנות רבה לעומת זה של מפגינים ערבים.

3. "ביטחון פרטי"

◆ במסגרת ועדת המעקב של ראשי הרשויות הערביות קיימת ועדה לביטחון ושעת חירום, אשר

תפקידה להשפיע על המשדד לביטחון פנים ליטול אחריות על הטיפול בנושאים הבאים :

ביטחון ובטיחות הציבור, אבטחת בתי ספר (קב"ט, שמירה, מקלוט, בטיחות, תרגול לשעת

חירום), אבטחת מוסדות ציבוריים, מקלטים ציבוריים, רכב ביטחון (כיבוי אש, הצלה), גידור,

תאורת חירום, אבטחת מתקנים, משמר אזרחי, שערים בכניסות ליישובים, אספקת מים בשעת

חירום, אזעקה (צופרים) ועוד.

למרות פניותיה החוזרות ונשנות של ועדת המעקב אל המשרד לביטחון פנים ולמשטרה שיטפלו בנושאים אלו – היא לא נענתה. לכן הדאגה לתחומים אלה נותרו בידי הרשויות המקומיות הערביות, במנותק מרשויות המדינה.

במשך השנים נתפסו האזרחים הערבים כפחות מאוימים מבחינה ביטחונית. ככלל, משופעת מדינת ישראל באמצעי ביטחון ובטיחות, ודאגה לתחומים אלה נוטעת בקהילה תחושת שייכות. העובדה שבמדינת ישראל ביטחון ובטיחות כרוכים יחדיו, הותירה את האזרחים הערבים מחוץ לתמונה בשני התחומים גם יחד.

◆ בבתי הספר היהודיים קיים מאבטח/ת או שומר/ת במשרה מלאה מטעם משרד החינוך, בעוד שבבתי הספר הערביים אין כזה. 65 רשויות מקומיות ערביות הציבו ביוזמתן ועל חשבונן מאבטחים בבתי הספר שבתחומיהן. תרגיל ההתגוננות שנערך במאס 2000 במוסדות חינוך כלל גם מוסדות חינוך ערביים. מסקנות התרגיל העלו כי תפקוד הרשויות הערביות בנושא זה היה ללא דופי.

האבטחה בבתי הספר, מיועדת בין היתר, למנוע כניסה של מכונית תופת או מחבל חמוש. אך בפועל, חורגת השפעתם של אמצעי הביטחון והבטיחות מן התפקיד הראשוני שלהם. דמות המאבטח/ת בבית הספר היא חלק מהעולם של האזרח לעתיד המתחנך שם, ותפקודו/ה ביומיום קשור בסדר הכללי כמו למשל, במניעת כניסתם של גורמים שליליים כלשהם אל בית הספר ולא רק במשמעות הביטחונית שלו. בבתי הספר הערביים תפקיד זה אינו מתוקצב ומאויש על ידי המדינה. המדינה משאירה את האחריות על נושא חיוני זה בידי האזרחים עצמם.

משרד הבינוי והשיכון

תקציב כללי: 10 מיליארד ש"ח

תקציב פיתוח: 2 מיליארד

תקציב פיתוח מגזר ערבי: 108 מיליון (5.4%)

מספר העובדים: 300

מתוכם אזרחים ערבים: 3 ← 1%

סוגיות:

1. מימוש משכנתאות

הקריטריון של שירות בצבא מפחית באופן משמעותי את יכולת מימוש הזכאות למשכנתא של האזרחים הערבים. אזרח שלא שירת בצבא זכאי ל- 62% בלבד מגובה המשכנתא. נראה כי זוהי הסיבה שבסוף שנות התשעים רק 8% מבין מקבלי המשכנתאות במדינה היו של אזרחים ערבים.

2. בנייה ציבורית

◆ מאז 1975 נבנו ברחבי הארץ, ביוזמה ציבורית, כלומר בתכנון, בשיווק ובפיקוח של משרד השיכון, 337 אלף יחידות דיור.

◆ מאז הקמת המדינה נבנו בישובים הערבים 1,000 יחידות דיור בלבד בבנייה ציבורית.

◆ מאז הקמת המדינה לא נוסדו יישובים חדשים לאזרחים הערבים.

עובדות אלה מטילות אחריות מיוחדת ועול כבד על משרד הבינוי והשיכון: על המשרד להציע תוכנית מקפת לשינוי מהותי ביחסה של המדינה לענייני הדיור של האזרחים הערבים. שינוי זה צריך לכלול פתרון נגיש הן לקרקע בנייה למגורים, והן לתקציבי המשרד באופן שוויוני.

הכלל שהיה נקוט עד 1999 כלפי האזרחים הערבים קבע, שלא יינתן סיוע בשכר דירה למתגוררים ביישובים קטנים, אלא רק לאלה המתגוררים ביישובים גדולים. כתוצאה מכך, אזרחים ערבים רבים לא יכלו לממש את זכאותם להשתתפות בשכר דירה. בעקבות פניה של האגודה לזכויות האזרח, הודיע משרד השיכון והבינוי שבכוונתו להנהיג קריטריונים חדשים כדלקמן:

◆ המשרד לא ישתתף בשכר דירה למתגוררים בשכירות בכל היישובים (יהודיים וערביים) שבהם עד אלף תושבים.

◆ ביישובים שבהם מעל אלף תושבים תינתן השתתפות בשכר דירה, בתנאי שלפחות 5% ממשקי הבית מתגוררים בשכירות (ולא פחות מ-30 משקי בית ביישוב).

אימוץ קריטריונים אלה ינציח את המצב שבו לא יוכלו אזרחים ערבים לקבל סיוע בשכר דירה, משום שאין ביישובים הערביים בנייה ציבורית להשכרה, ובשל כך שיטת המגורים הזו עדיין אינה חלק מאורח חייהם.

לזוגות צעירים בעירות פיתוח, למשל, יש נגישות מלאה ומיידית לשיכון בשכירות, וכך יכולים הם גם ליהנות מסיוע בדמי השכירות. הזוגות הצעירים הערבים, לעומתם, נאלצים להתגורר אצל בני משפחה עד שיצברו כסף לבנייה. זוג המבקש לקבל סיוע בשכר הדירה, יהיה חייב לוודא כי ביישוב מתגוררות 30 משפחות לפחות, בתנאי שכירות. בלית ברירה, יצטרכו זוגות צעירים לשכנע לפחות 30 כמוהם לעגן משפטי את היחסים המשפחתיים שלהם בנוגע לדיר. זהו תנאי קשה ובלתי אפשרי, והחלתו מונעת מצעירים ערבים את האפשרות לזכות בהטבה זו. מן הסיבות שלעיל, אזרחים ערבים לא מופיעים כלל בטבלה שלהלן.

תקציב משרד השיכון למענקים להשתתפות בשכ"ד 1999 (במיליוני ש"ח):

עולים חדשים	935.8	77.4%
תושבים ותיקים	242.1	20.0%
אחר - שיכון ציבורי, דיר לקשיש	30.6	2.53%

משרד החינוך

תקציב כללי: 20.9 מיליארד ש"ח

תקציב תוכנית חומש: 50 מיליון ש"ח

מספר העובדים: 2,700

מתוכם אזרחים ערבים: 118 ← 4.8%

סוגיות:

תכנית חומש לחינוך הערבי

♦ ביולי 1999 הוחלט ליישם את תוכנית ועדת בן-פרץ לסגירת פערים בחינוך הערבי

והדרוזי. על פי התוכנית יקציב משרד החינוך 50 מיליון ש"ח מדי שנה, במשך חמש

שנים.

♦ שר החינוך החליט על יישום מדיניות מוצהרת של העדפה מתקנת בחינוך הערבי, כדי

לנסות ולסגור את הפערים הקיימים בחינוך הערבי בהשוואה לחינוך היהודי. החינוך

הערבי אמור לקבל, לפיכך, משאבים גדולים משיעורם של הערבים בכלל האוכלוסייה.

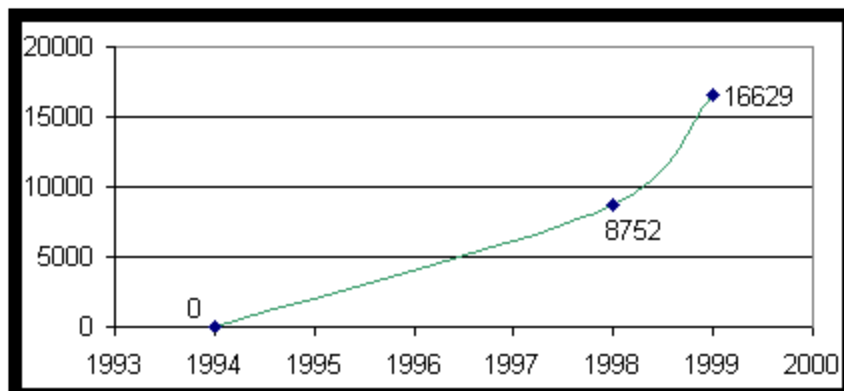
תוכנית חומש זו כוללת בין השאר:

חוק חינוך טרום חובה: 37% מן התקציב לחינוך טרום חובה בתש"ס יועד לרשויות הערביות.

תקציב בניוי: 29.5% מסך תקציב המשרד לשנה זו לבניית כיתות חדשות יועדו לחינוך הערבי.

שעות טיפוח: רק 18% מסך תקציב המשרד לשעות טיפוח יועדו לחינוך הערבי.

למרות ההתקדמות שחלה בנושא שעות טיפוח ביחס לשנים עברו, נושא זה טרם מצא את ביטויו ההולם במדיניות ההעדפה המתקנת של המשרד, שכן שאר ה-82% של שעות הטיפוח אינם מחולקים על פני כל האזרחים היהודיים, אלא מופנים בעיקר אל עירות הפיתוח.

♦ תוכנית ההתערבות בנויה מתחומים שונים, כאשר רובם ככולם עוסקים בחיזוק מיומנויות ובשיפור הישגים

לימודיים. במסגרת התוכנית מוצג סעיף הקרוי "תחומי פעילות נוספים", הכולל בתוכו את הנושא "תרבות"

וזהות". לתוכנית זו לא יועד כל תקציב לשנת 2000, ואילו לשנת 2001 הוקצבו לה 500,000 ש"ח בלבד,

המהווים 7.9% מן התקציב אשר מיועד ל"תחומי פעילות נוספים", ורק - 1% מתקציב תוכנית החומש

כולה לשנה.

ככלל, תוכנית החומש מתייחסת בהרחבה לבעיות ההישגים האקדמיים והתנאים הפיסיים ללמידה. מבלי להוריד מערכם של אלה, נראה כי יש לשנות את החלוקה הפנימית של התקצוב בתוכנית, ולהפנות יותר משאבים לנושא התרבות והזהות של המתחנכים והמתחנכים. עיסוק חינוכי בנושא זה עשוי להיות הלוח של תיקון היסטורי, ואף לתרום להצבה מחדש של היחסים בין האזרחים הערבים לבין האזרחים היהודים, וכן

בינם לבין המדינה. יש לשים את החינוך לתרבות וזהות במרכז התוכנית. הצבתה רק בשוליה - עלולה לחבל בהישגיה של התכנית.

ניתן לאמר, כי בשנת 1999 נעשתה עליית מדרגה במשרד החינוך בכל הנוגע למתן שירותי חינוך לאזרחים הערבים. לאחר חמישים ושתיים שנים של הזנחה, זוכה החינוך הערבי בישראל להכרה מערכתית בצרכיו, להתייחסות רצינית, ולניסיון לשיפור.

אולם, חשוב להדגיש כי אין די בתוכנית החומש והיא באה רק לגשר על פער ענק שנפער במשך חמישה עשורים. פער והזנחה אלו - לא במהרה יתוקנו נזקיהם. לכן, אל לו למשרד החינוך להתפתות לשיפורים שיתבטאו בעיקר בסטטיסטיקה. יש מקום לביצוע של שינוי עמוק ויסודי, שכן בנוסף לגידול משמעותי בתקציבי בינוי, דרוש שיקום ערכי, חברתי ופוליטי של חברה פגועה מאוד. בכוחה של מערכת החינוך לסייע בכך, והיא תוכל לעשות זאת אם תכיר תחילה במצב זה.

משרד החקלאות ופיתוח הכפר

תקציב כללי : 1.13 מיליארד

(מתוכו 586 מיליון ש"ח מיועדים מראש לחטיבה להתיישבות של הסוכנות ולהסדר הקיבוצים)

תקציב פיתוח: 150 מיליון ש"ח

השקעות : 110 מיליון ש"ח

מתוכו הושקעו בחקלאות שבידי אזרחים ערבים : 2.2 מיליון ש"ח (2%)

מספר עובדים : 1410

מתוכם אזרחים ערבים : 60 ← 4.2%

סוגיות:

1. מכסות

קרקע ומים הם אמצעי הייצור העיקריים של החקלאים, והם מהיקרים והנדירים ביותר בישראל.

לכן גורלם של החקלאים בישראל תלוי בממשלה.

המשק החקלאי הישראלי, כמו משקים אחרים בעולם, נוהג לקבוע מכסות שונות בתחום המשאבים לייצור ובתחום הייצור עצמו. בשונה ממשקים לאומיים אחרים, קבע המשק הישראלי מכסות באופן מסורתי על פי מפתח פוליטי בקרב תנועת ההתיישבות. עיקרון זה הותיר את האזרחים הערבים, כבר מראשית ימיה של המדינה, מחוץ לתחום ההקצאות השונות של המכסות.

א. קרקע:

החקלאים הערבים מעבדים 16.1% מהשטח החקלאי במדינה. רובו ככולו פרטי.

ב. מים:

♦ המדינה מקצה לחקלאים הערבים 2.3% בלבד מכלל מכסות המים. הם משתמשים ב-98.6%

מהקצאה זו.

♦ החקלאים היהודים משתמשים ב-80.6% מן ההקצאה שלהם.

הנתונים שלעיל מצביעים על העובדות הבאות:

♦ המדינה אינה מקצה מהאדמות שבבעלותה שטחי חקלאות לשימושם של האזרחים הערבים.

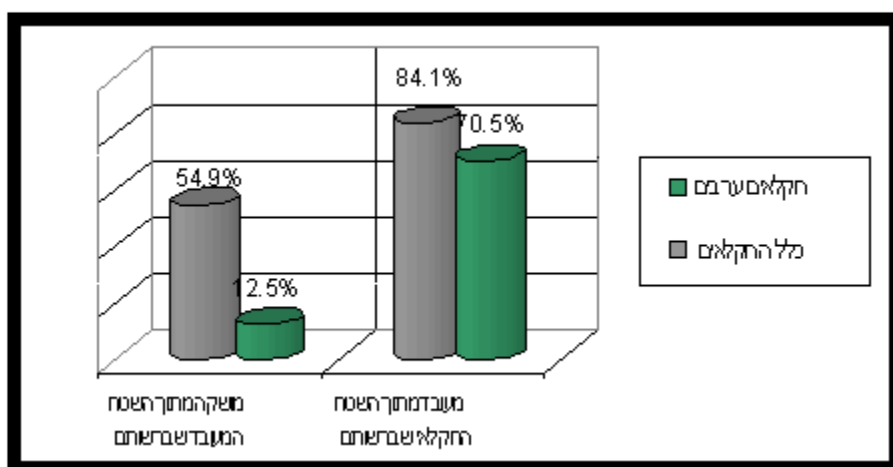
♦ ההקצאה של מים לחקלאי הערבי היא נמוכה יחסית ואבסולוטית בהשוואה לעמיתו היהודי.

ג. מכסות פטם - לול:

♦ 3,000 מכסות פטם-לול קיימות בישראל ומנוצלות על ידי כ- 1,000 לולים פעילים.

♦ רק חקלאי ערבי אחד הוא בעל מכסת פטם, אך לולו אינו פעיל.

תשתיות ומשאבים

2. התקציב וייעודו

◆ למעלה מ- 50% מתקציב המשרד לשנה זו מיועד מלכתחילה ליהודים בלבד (בהתיישבות).

ככלל, המושג "התיישבות" מתייחס ליהודים בלבד, על אף שרוב האזרחים הערביים הם כפריים.

החל מ-15 במאי 1948 חייבת המדינה לדאוג לכל אזרחיה, יהודים כערבים בכל התחומים. למרות זאת, מאז הקמת המדינה הוקמו למעלה מ-600 יישובים יהודיים ואף לא יישוב ערבי אחד, מלבד ריכוז הפזורה הבדווית בנגב.

בתחום אחריותו של משרד החקלאות ופיתוח הכפר לפתח כפרים, ויש להקים בדחיפות כפרים ויישובים למגוריהם של אזרחים ערבים. מלבד ההיענות לצורכי היומיום, יוכל משרד החקלאות לצקת בכך תוכן ממשי לאזרחותם של הערבים במדינה.

משרד המדע, התרבות והספורט

תקציב כללי: 634 מיליון ש"ח

פרויקטים במגזר הערבי: 20.7 מיליון ש"ח

מספר העובדים: 185

מתוכם אזרחים ערבים: 8 ← 4.3%

סוגיות:

1. פירוט תמיכות המשרד המגיעות אל האזרחים ערבים

מלגות: התמיכה למלגות עבור תואר שלישי ופוסט-דוקטורט היא 19.7% מסך התמיכה.

עמותות: התמיכה בעמותות למתן מלגות לתואר ראשון מהווה פחות מאחוז אחד מסך התמיכה.

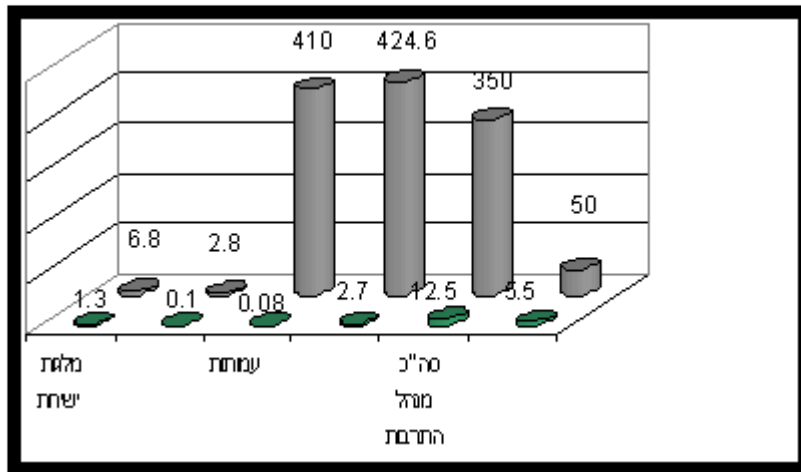
אוריינות מדעית: התמיכה באוריינות מדעית מהווה 6.6% מסך התמיכה.

מינהל המדע: התמיכה מהווה 0.6% בלבד מסך התמיכה.

מינהל התרבות: התמיכה מהווה 3.6% מן התמיכה.

מינהל הספורט: התמיכה מהווה 11.0% מסך כל התמיכות בתחום הספורט.

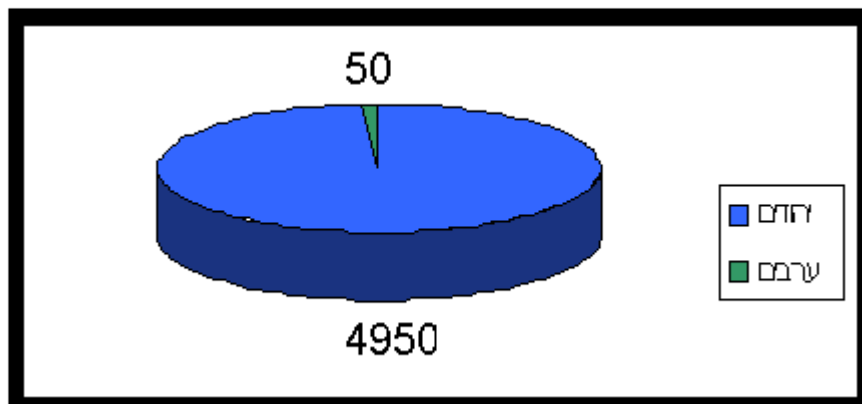
התפלגות תמיכות (במליון ש"ח)

2. אזרחים ערבים בסגל האקדמי

50 מתוך כ-5,000.

הסגל האקדמי

3. מלגת מעו"ף

◆ תוכנית זו של המועצה להשכלה גבוהה נועדה לקדם אזרחים ערבים למשרות בסגל האקדמי ובנויה על סיוע כספי של קרן כהנוף מקנדה. בסיוע הקרן, נקלטו בשלוש שנים האחרונות כשלושים אזרחים ערבים בסגל האקדמי באוניברסיטאות הגדולות. קיים קושי בגיוס מועמדים לקבלת מלגה זו בשל ניכור וחשדנות של הסטודנטים לתואר שני כלפי המערכת, ובשל חוסר אמון ביכולתם להצליח.

הביסוס של קליטת אזרחים ערבים בסגל האוניברסיטאות במימון מחו"ל הוא בעייתי, משום שהוא עלול לפטור את האוניברסיטאות מלנסות ולקלוט ערבים לסגל האקדמי במסלול הרגיל. המועצה להשכלה גבוהה היא זו שצריכה לקחת אחריות מלאה על המצב הקיים, ולדאוג לשילוב אזרחים ערבים במוסדותיה. למרות ההסתייגות, יש להמשיך ולקיים את המלגה, תוך הגברת המאמץ למשיכת מועמדים.

משרד המשפטים

תקציב כללי: 452 מיליון ש"ח

מספר העובדים: 1797

מתוכם אזרחים ערבים: 32 ← 1.7%

מספר השופטים 426

מספר השופטים הערבים: 19 ← 4.5%

סוגיות:

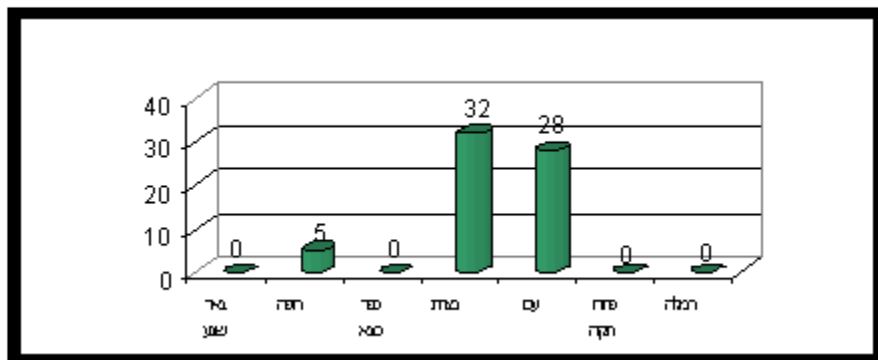
1. חיים ומוות ביד הלשון - השפה הערבית בבתי משפט

♦ בדצמבר 1998 פרסמה מזכירות בית הדין האזורי לעבודה בתל-אביב הנחייה המחייבת כל בעל דין, שאינו דובר עברית, להזמין על חשבונו מתורגמן לדיונים בבית הדין.

♦ לאחר פניית ארגון "עדאלה", בינואר 1999, הורה השופט סטפן אדלר, נשיא בתי הדין הארצי לעבודה, לא לחייב את בעל הדין הדובר ערבית להביא מתורגמן על חשבונו, בנימוק שהערבית היא שפה רשמית בישראל. השופט דן ארבל, מנהל בתי המשפט בישראל, לעומתו, השיב כי הבעיה היא תקציבית ולא עקרונית.

♦ בתי המשפט שוכרים דרך קבע שירותי חברת תרגומים, ועומדים לרשותם ארבעה מתרגמים הנמצאים בכוננות מתמדת, בפריסה ארצית.

פריסה ארצית של השופטים הערבים (באחוזים)

תוצאות משפטו של אדם העומד לדין בבית המשפט, מושפעת במידה מכרעת באופן שבה יציג את כוונתו ואת טיעונו. אזרח ששפתו ערבית, נמצא במצב שמראש נקודת הפתיחה שלו לא הוגנת ולא מתאימה. המתורגמן אשר הוזנק למשימה זו ללא הכרות מוקדמת עם הבא בדין וממילא אין בידו שהות רבה, אינו יכול לבטא במדויק ובמלואם את רחשי לבו וכוונתו של הדובר. במקרה הטוב, הוא יכול לתרגם מילולית את הדברים.

מערכת המשפט צריכה להיות ערוכה בקביעות לדין יומיומי, דו-לשוני, בבתי המשפט. יש צורך להעסיק מספר רב של מתורגמנים בעלי הכשרה משפטית וסוציאלית, שתאפשר להם להביא את דבריו של הבא בדין כלשונם וברוחם. זה עניין עקרוני שצריך לבצעו ללא שהיות, ואינו יכול להיות תלוי ב"בעיה תקציבית", כדברי השופט דן ארבל.

2. אי-שוויון בדין במערכת המשפטית בין יהודים לערבים

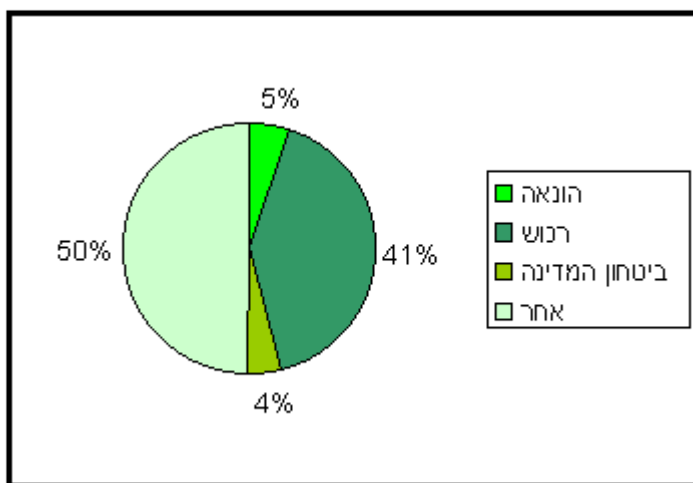
ככלל, חלקם של האזרחים הערבים בסך הפשיעה לא נמצא גבוה מחלקם באוכלוסייה עם זאת, קיים הבדל רב בענישה (הנתונים שלהלן מתייחסים לשנות התשעים):

◆ סיכוי לסגירת תיק: אזרח יהודי - 42%; אזרח ערבי - 39%.

♦ ההסתברות להיות מורשע: הסתיימו בהרשעה - 53% מהתיקים נגד יהודים ; 61% מהתיקים נגד ערבים.

♦ עונש מאסר: המקרים של אלימות ועבריינות רכוש, ההסתברות להטלת עונש מאסר בקרב ערבים מורשעים, לעומת היהודים, היא עד פי 2.

התפלגות התיקים שנפתחו נגד אזרחים ערבים

בני נוער:

סגירת תיקים ללא משפט:

יהודים: 69%

ערבים: 47%

עונש מאסר:

יהודים: 2%

ערבים: 31%

מאסר על תנאי: בשכיחות גבוהה יותר בקרב ערבים פי 1.5 עד 3. ללא הבדל בין סוגי העבירות.

3 . הכשרת שופטים

◆ המכון להשתלמויות שופטים מקיים כחמישים השתלמויות מדי שנה בנושאים שונים. לדוגמה, בשנת 1999, הושם הדגש על אלימות במשפחה ועבירות מין. בהשתלמויות אלה נידונים נושאים הנמצאים מחוץ לתחום המשפט. הנושא של האזרחים הערבים כקבוצה ייחודית, לא היה מעולם על סדר היום בהשתלמויות אלה.

אין ספק שבעיותיהם הייחודיות, הנובעות ממצבם ההיסטורי ומהמציאות שלהם בהווה כאזרחים בישראל, עולות מדי יום בבתי המשפט בארץ. לאור התמונה שמובאת בדו"ח זה, וגם בשל בעיית השפה, יש חשיבות עליונה לכך שנושא זה יהווה חלק בלתי נפרד מן ההכשרה וההשתלמויות של השופטים. והיכרות של השופטים עם עניינם המיוחד של האזרחים הערבים תסייע ללא ספק בעשיית דין צדק.

משרד העבודה והרווחה

תקציב כללי : 3.5 מיליארד ש"ח

תקציב פיתוח : 35 מיליון ש"ח

תקציב פיתוח למגזר הערבי : 12 מיליון ש"ח (34%)

מספר העובדים : 3,525

מתוכם אזרחים ערבים : 170 ← 4.8%

פרוייקט מיוחד :

המשרד משתתף בתוכנית לשיפור איכות השרות בשלטון המקומי הערבי ביוזמת עמותת סיכוי ובשיתוף עם גוינט ישראל, חברת המתנסים ומשרד הפנים.

סוגיות:

1. הקצאת עובדים סוציאליים ליישובים במצוקה

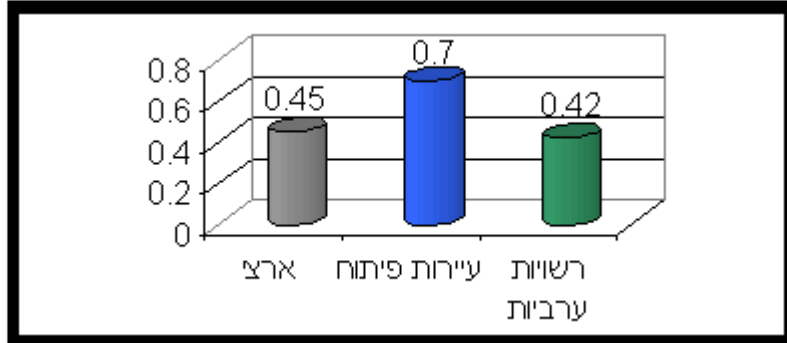
♦ בשלושת האשכולות שבתחתית הסולם הכלכלי-חברתי נמצאים 13 יישובים יהודיים ו - 48

יישובים ערביים.

♦ 18 היישובים העומדים בראש טבלת האבטלה (11.5%-27%) הם יישובים ערביים. ממוצע האבטלה

הוא 8.9%.

ממוצע עובדים סוציאליים ל-1,000 תושבים

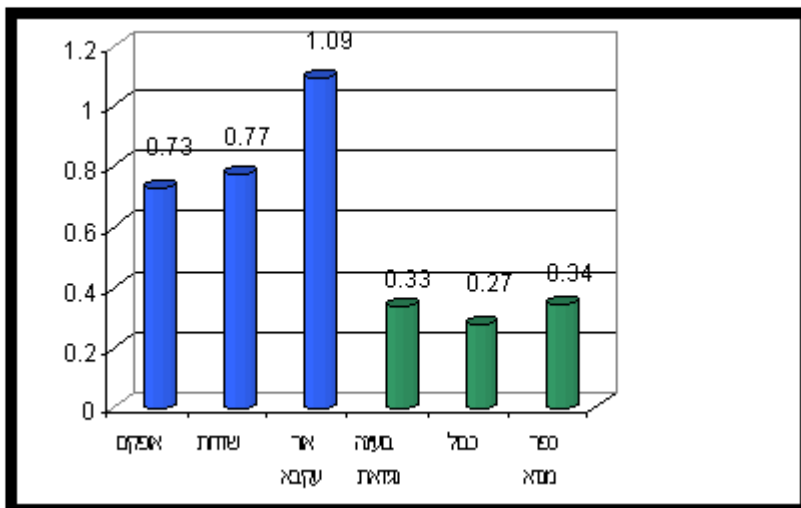
בעיות רבות ובווערות יש לאזרחים הערבים וביניהן ניתן למנות: העדר כבישי גישה נוחים; מדיניות הקצאת קרקעות לבנייה, לתעסוקה ולמבני ציבור; אבטלה; דימוי עצמי אישי וקבוצתי נמוך כתוצאה מהזנחה, מאפליה לרעה רבת-שנים ומחינוך בלתי הולם. אך אין ביטוי עז יותר ומשקף יותר את תוצאותיהן השליליות של ההזנחה והאפליה של האזרחים הערבים, כמו נושא הרווחה.

רשויות הרווחה תוכלנה אמנם לטעון כי האחריות הכוללת אינה נמצאת בידן, וכי הסיוע שיש בכוחן להגיש הוא במקרה הטוב תרופה נגד כאב ראש, בעוד שאת המחלה ניתן לרפא רק בטפול כוללני ומקיף של משרדי התשתיות השונים. עם זאת, בכוחן לעשות מעשה, ובהשקעה מתאימה של כספים ומשאבים מקצועיים, בכוחן של רשויות הרווחה להביא לשינוי ולשיפור המצב בקהילות היישובים והאזרחים הערבים, לפי כל אמת מידה, זקוקים לסיועם של עובדי קהילה ורווחה מיומנים.

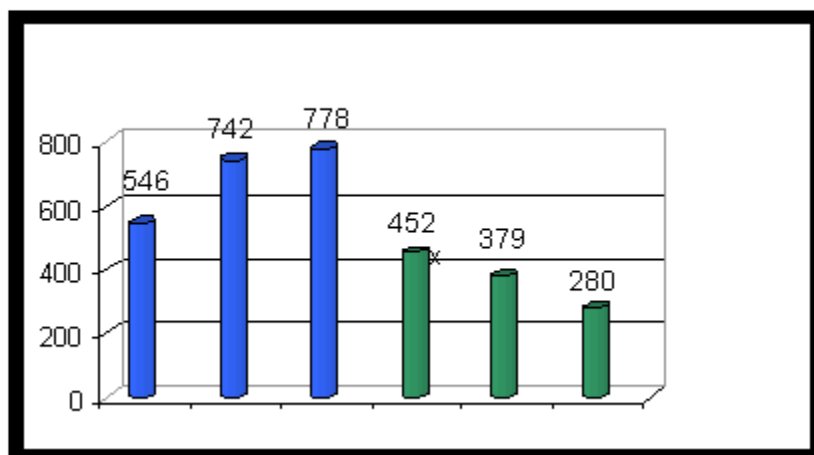
עובדי קהילה הם סוכני-שינוי, ובכוחם להביא למהפכה ארגונית ולהקלה רבה הן ברמת הקהילה והן ברמת הפרט. באמצעות נוכחותם של עובדי קהילה במקום, הממסד משדר לאזרחים מסר, שעיקרו הוא תשומת לב המדינה ודאגתה לרווחתם.

גם בנושא זה משאבי המדינה אינם מוקצים בצורה שוויונית, והשוואה של השקעת המדינה בעיירות הפיתוח היהודיות לעומת היישובים הערביים מלמדת, כי אין מתאם ישיר בין הנזקקים לבין הסיוע שמתקבל מן המדינה.

הקצאת עובדים סוציאליים ל- 1,000 תושבים

הכנזז זודזשזת מזזזזזת לנזז מזזזזזז (זש"ז)

2. אפליה בעבודה על רקע לאום

◆ מחקר שנעשה בשנות התשעים מצביע על כך כי ממוצע השכר לשעה של נשים יהודיות גבוה ב- 28% מזה של נשים ערביות, וזה של הגברים היהודים גבוה ב- 33% מזה של הגברים הערבים.

◆ ככלל, לערבים ייצוג גבוה ב"תעשיות נסוגות" כגון, טקסטיל, מתכת, גומי, ומזון, בעוד ליהודים ייצוג גבוה ב"תעשיות צומחות" עתירות טכנולוגיה מתקדמת וממון.

◆ חברת חשמל אינה מאפשרת לאזרחים ערבים לעבוד בחברה וגם אינה מתירה לקבלנים הנמצאים בקשרי עבודה עמה להעסיק עובדים ערבים. על פי בדיקת האגודה לזכויות האזרח נדחתה ב- 1999 פנייתם של אזרחים בדוויים תושבי הנגב להתקבל לעבודה באמצעות קבלן, בטענה שהאישור הביטחוני יגיע רק כעבור חודשים, בעוד שעובדים זרים קיבלו את האישור בתוך שעה. כמו כן עולה מבדיקה זו כי השירות הצבאי משמש למעשה "מסננת" למיון עובדים על פי לאום, גם לעבודות כמו קלדנות, נהיגת אוטובוס, עובדי/ות דפוס, מחסנאות, חשב/ת, וכד'.

◆ עד כה לא נודע על אף מקרה שבו הגישה המחלקה לאכיפת חוקי עבודה במשרד העבודה והרווחה תביעה נגד מעסיק אשר השתמש בקריטריון זה לדחיית העסקתו של מועמד כלשהו.

משרד לענייני דתות

תקציב כללי: 1.6 מיליארד ש"ח

תקציב פיתוח: 500 מיליון ש"ח

סעיפי תמיכות בעמותות ותכניות שונות: מיליארד ש"ח

מספר העובדים: כ-600

מתוכם אזרחים ערבים: 42 ← 7%

סוגיה:

החלוקה של עוגת התקציב

- ♦ התקציבים המיועדים לאזרחים היהודים מוצאים דרך 76 סעיפי תקציב (מועצות דתיות, חינוך דתי, מענקים חודשיים לאברכים, תמיכה במוסדות דת, מחסן תשמישי קדושה, פעולות לקליטה רוחנית, תמיכה באולפנות, תרבות תורנית חרדית, לימוד תורני, מחקר הלכה, ועוד). רק סעיפי התמיכות השונות שאינם שירותי דת של ממש, והמגיעים אל יהודים בלבד, מהווים יותר ממיליארד ש"ח.
- ♦ 38 מיליון ש"ח (2.4% מהתקציב) שהוקצו לשירותים הניתנים לאזרחים הערבים, עוברים דרך שני סעיפי תקציב בלבד (שירותי דת, אשר מתייחסים גם אל יהודים, ושיפוט דתי מוסלמי ודרוזי).
- ♦ בעקבות פניית היועץ המשפטי לממשלה, הכין המשרד לענייני דתות בשנת 1995 "תכנית להסדרים חדשים בשירותי הדת המוסלמיים, הדרוזיים והנוצריים". על פי התכנית אמור היה התקציב לגדול עד לממדים של 7% (!) מהתקציב, בערכים של 1995, תכנית זו טרם בוצעה.

תקציב המשרד לענייני דתות מבליט ביתר שאת וביתר בוטות את האפליה כלפי האזרחים הערבים. לסעיפי התקציב של המשרד יש כתובת וייעוד שאינם מוסוויים. נראה כי קיימת חפיפה בין הדת של המאמין בישראל לבין מעמדו במשרד לענייני דתות.

בפסק דין תקדימי של בג"צ מ-18 באפריל 2000, קבע השופט יצחק זמיר כי: "המשאבים של המדינה, אם קרקע ואם כסף, וכן גם משאבים אחרים, שייכים לכל האזרחים, וכל האזרחים זכאים ליהנות על פי עקרון השוויון, ללא אפליה מחמת דת, גזע מין או שיקול פסול אחר".

העתירה שהוגשה על ידי ארגון עדאלה, התמקדה בהזנחת בתי העלמין של העדות הערביות, בשל הקפדתו של בג"צ במקרים קודמים שלא לחרוץ דין על פי סעדי עתירה כלליים. אך אין סעיף זה אלא אחד מני רבים בהם מתקיים אי-שוויון בוטה. אמירתו הנחרצת של השופט זמיר, שאליה הצטרפו השופט אהרן ברק ועו"ד דורית בייניש, חלה למעשה על כל התקציב של המשרד לענייני דתות, וממילא על כל התקציבים האחרים.

משרד הפנים

תקציב כללי: 4.5 מיליארד ש"ח

תקציב פיתוח: 500 מיליון ש"ח

מספר עובדים: כ- 1500

מתוכם אזרחים ערבים: 41 ← 2.8%

פרויקט מיוחד:

המשרד משתתף בתוכנית לשיפור איכות השירות בשלטון המקומי הערבי, ביוזמת עמותת סיכוי ובשיתוף עם גוינט ישראל, חברת המתנ"סים ומשרד העבודה והרווחה.

סוגיות:

1. תמ"א 35, תוכניות מתאר ותחום שיפוט מוניציפלי

◆ למעלה משלושים מתכננים וצוותי תכנון ומחקר עסקו בהכנת תמ"א 35, וביניהם נמצא רק מתכנן ערבי אחד בלבד.

◆ שטח השיפוט של הרשויות הערביות מכסה כ-2.5% משטחה של המדינה.

◆ בבעלות פרטית של אזרחים ערבים נמצאים כ- 3.5% מהאדמות במדינה.

שטח השיפוט הממוצע של היישובים הערביים הלך והצטמצם ב-64% - לעומת תחום "אדמות הכפר" בתקופת המנדט.

◆ מאז קום המדינה כמעט ולא הורחבו תחומי שיפוט של הרשויות הערביות, אך השטח הבנוי בתוכם גדל פי 16.

◆ בין השנים 1948 - 1995, גדלה צפיפות האוכלוסייה בתחומי השיפוט פי 11.

תחומי השיפוט של הרשויות הערביות, תיאור תמציתי של הבעיה

לגופים ציבוריים שונים יש מנדט לבנייה ולפיתוח בכל רחבי הארץ כגון: משרד הביטחון; משרד הבינוי והשיכון; משרד התעשייה והמסחר; הסוכנות היהודית והקרן הקיימת לישראל. על פי חוק התכנון והבנייה (1965) משרד הפנים הוא גורם מוסטת בלבד. המערכת מורכבת משלושה דרגים: המועצה הארצית לתכנון ובנייה; שש ועדות מחוזיות; וכ-130 ועדות תכנון מקומיות אשר משקפות בדרך כלל את צורכי התושבים. שני הדרגים העליונים ממונים על ידי הממשלה, ואין להם מנגנונים של בקרה ודיווח לרשות המחוקקת.

בשונה מן המצב הקיים ביישובים יהודיים הוועדות המקומיות ממונות על ידי משרד הפנים וכמעט תמיד הן מאוישות על ידי יהודים. קיים מתח מבני רב בין המועצות הערביות לבין ועדות התכנון המקומיות.

יישובים ערביים רבים נמצאים במלכוד: למרות שהתוכניות לכפרים נעשות לרוב בידי גורמים שלטוניים, היישובים הערביים נאלצים לקבלן, כיוון שרק בדרך זו יסופקו להם שירותים חיוניים כמו חשמל ומים.

נוסף על כך, בתים שנבנו ללא תוכנית מאושרת - מסתכנים בדרך כלל באיום הריסה, וחיי תושביהם הופכים למלאי מתח ואי-ודאות במשך שנים. במספר רב של יישובים הלחץ לבנייה "לא חוקית" נמשך גם לאחר אישור התוכנית, כיוון שלעתים בעת אישורה, התוכנית כבר מיושנת, ואינה משקפת את צורכיהם בהווה.

תהליך הכנת התוכניות במגזר הערבי ואישורן חושף בעיות חוזרות ונשנות של מחסור בקרקע, מיעוט בבנייה ציבורית, בנייה בלתי חוקית וסכסוכי קרקעות. ביחסים שבין היישובים הערביים לבין כל הרשויות המוניציפליות השכנות (בעיקר מועצות אזוריות), קיים מצב כמעט תמידי של סכסוכי גבולות. הגבולות שנקבעו ליישובים הערביים יצרו מרחב מפוצל וקטוע, דבר הפוגע בסיכויים להתארגנות אזורית, שבאמצעותה ניתן היה אולי לשפר את השירותים וההזדמנויות ביישובים הערביים.

שטחי התכנון (תחום "הקו הכחול" המגדיר את התחום המותר לבנייה ולפיתוח) מכסים רק כ-32% משטחי השיפוט של המועצות הערביות, ושטח הבנייה למגורים בפועל מהווה 82% משטח היישוב הערבי בפועל. גורם זה יוצר בלבול אצל תושבים ערבים רבים, ואי-ודאות בסוגיה היכן מותר ואפשר לבנות. מצב זה גם מגביל את כוחה של המועצה הערבית להשפיע על הפיתוח בתוך תחום השיפוט שלה.

הקרקע היא משאב נתון, אך מצוקת הקרקע אינה דבר סטאטי ויציב, אלא גוברת כל שנה עם גידול האוכלוסייה. כל דונם נוסף המוקצה לשטח שיפוט של רשות ערבית צריך להלקח ממקור כלשהו, בדרך כלל מרשות יהודית שכנה או מקרקע בבעלות המינהל, בתוככי היישוב. לשם כך נחוץ שינוי יסודי והיסטורי בסדר העדיפויות של הממשלה, לקראת הכרתם של האזרחים הערבים כזכאים לשוויון בהנאה ממשאבי המדינה, ובראשם מן הקרקע. מהלך זה יוכל לפתוח פתח ליישום נאות של תמ"א 35 בקרב האזרחים הערבים, באופן שוויוני ביחס לאזרחים היהודים.

2. הפקעת קרקע לאורך כביש "חוצה ישראל"

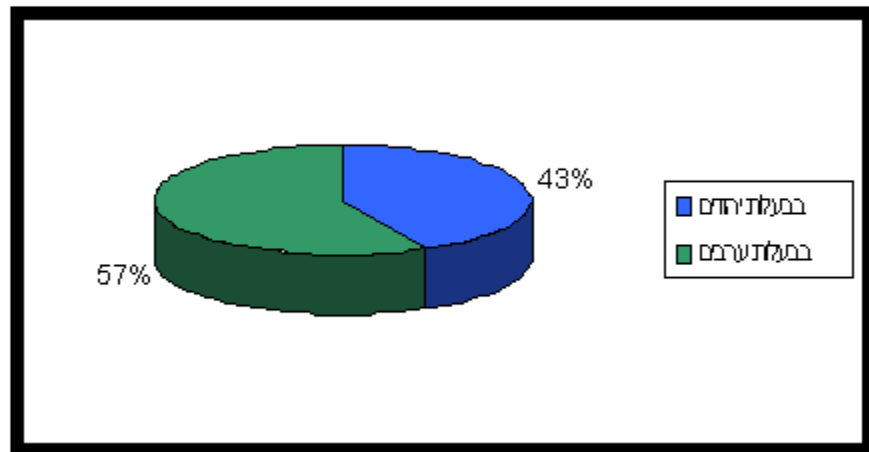
♦ לאורך התוואי של כביש מס' 6 בין גדרה לצומת ברקאי מתוכננת הפקעה של 1,833 דונם אדמה פרטית

מאזרחים ערבים, ו- 1,364 דונם מבעלי קרקע פרטית יהודים.

♦ כביש חוצה ישראל מתוכנן לעבור לאורך "קו הגבעות". אזור זה מאוכלס בצפיפות יחסית בידי אזרחים

ערבים אשר נסיבות היסטוריות דחקו אותם אל שיפולי הגבעות של השומרון מאז 1948.

הפקעת קרקעות לאורך כביש "חוצה ישראל"

כביש "חוצה ישראל" עשוי לתרום לשיפור המצב: הפקעת הקרקעות הפרטיות אינה ההפסד היחיד של האזרחים הערבים המתגוררים לאורך תוואי כביש חוצה ישראל. היישובים היהודיים שלאורכו, מכינים כבר זמן רב את התשתיות לפיתוח אזורי מסחר ותעשייה בתמיכה ממלכתית. הם ייהנו מהיתרונות שהכביש מזמן. היישובים הערביים, לעומת זאת, נותרו מאחור.

אין די בהזמנה כללית לאזרחים הערבים להשתתף בחגיגת הייזום העסקי. על משרד הפנים ליזום גישה ממוקדת אל בעלי קרקעות שייפגעו מסלילת הכביש, ואל רשויות מקומיות שבקרבתן הוא עובר. יש להכיר ביישובים הערביים לאורך קו הגבעות כיישובי ספר, אשר למרות קרבתם למרכז מבחינה גיאוגרפית, הם ספר חברתי-תעסוקתי לכל דבר. עם הגדרתם כיישובי ספר, גם משרד התעשייה והמסחר יוכל לתת להם את תשומת הלב והעידוד הראויים.

◆ עוד על משרד הפנים ראו בחוברת זו את מאמרו של אסעד עזאייזה: "המצב ברשויות הערביות – מדיניות

וביצוע 1999".

משרד התחבורה

תקציב כללי: 860 מיליון ש"ח

סה"כ עובדים: 640

מתוכם אזרחים ערבים: 6 ← 0.9%

סוגיות:

1. פיתוח אזורי ודרכים עירוניות

♦ ההקצבה לפיתוח אזורי בשטחי היישובים הערביים לשנת 2000 היא 110 מיליון ש"ח

(כמו בשנת 1999), המהווים כ- 10% מהתקציב לעורקים ראשיים.

♦ 68% מהתקציב הוקצו לסלילת דרכי גישה לנצרת, כחלק מאירועי שנת 2000.

♦ הסכום בתקציב 2000 לרשויות הערביות, לסלילת דרכים עירוניות בתוך היישובים, קטן ב- 10% מן

המקביל לו בשנה שעברה. 35% ממנו מוקצה לאזור נצרת במסגרת "נצרת 2000".

מטרתו העיקרית של פיתוח תחבורתי אזורי היא לאפשר נגישות של קהילות לצירי תנועה ראשיים. נגישות נוחה זו פירושה בין השאר, גישה לתעסוקה, לשירותי בריאות, לצריכה ולעניינים רבים אחרים. היישובים היהודיים הקטנים ביותר מחוברים לכביש גישה ולצירי תנועה ראשיים מרגע הקמתם על ידי המוסדות המיישבים. עד היום ישנם יישובים ערביים ותיקים שאינם מחוברים לצירי תנועה באופן מסודר.

יצוין כי הקצאה לפרויקט "נצרת 2000" נחשבת כהקצאה לאזרחים הערבים, אולם יש בכך פגיעה בהם, משום שסלילת כביש גישה ודרכים עירוניות בנצרת לא תוכננו מלכתחילה לשיפור הנגישות של 58,000 האזרחים הערבים הגרים בה, אלא בעיקר לשיפור ניידות התיירות בישראל. שאר מיליון האזרחים הערבים, שאינם גרים בנצרת, משלמים את המחיר על פיתוח התיירות כאילו היה זה פיתוח למענם הם.

2. שילוב עובדים ערבים בתחומים שבאחריות משרד התחבורה

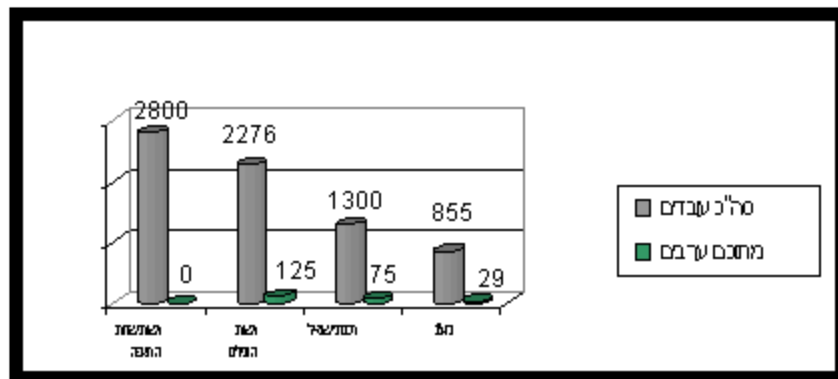
נתב"ג : לא מועסקים כלל עובדים ערבים.

רשות הנמלים : מועסקים 5.5% עובדים ערבים .

רכבת ישראל : מועסקים 5.7% עובדים ערבים.

מע"צ : מועסקים 3.4% עובדים ערבים .

שילוב עובדים

3. שילוט דרכים

♦ ב- 25.2.1998, בעקבות עתירת ארגון עדאלה, פסק בג"צ, כי על מע"צ להחליף תוך שנתיים את כל

השלטים המוצבים בארבעת צירי התנועה הראשיים, ותוך חמש שנים את כל השלטים ברחבי המדינה, בשלטים עם כיתוב בשפה הערבית.

♦ על פי דיווח מע"צ - עד עתה הוחלפו והוצבו 3,795 שלטים חדשים עם כיתוב בערבית ברחבי

המדינה המייצגים כ- 30% מסך כל השילוט בארץ.

למרות התקדמות בנושא זה, במקרים רבים השילוט אינו אחיד, שגוי ואינו מתורגם כהלכה לפי כללי התעתיק המקובלים. יש בכך פגם וראוי לתקן זאת באופן שוטף, תוך הקשבה להערות הציבור.

משרד התיירות

תקציב כללי: 624 מיליון ש"ח

תקציב פיתוח: 164 מיליון ש"ח

מספר העובדים: 160

מתוכם אזרחים ערבים: 5 ← 3.1%

סוגיות:

1. הכשרת חדרים לאירוח כפרי בעידוד וסיוע המדינה

♦ בשנת 1999 אושרו 14 בקשות (שכללו 38 חדרים) לקבלת סיוע להכשרת חדרים לאירוח כפרי. אף אחת מן הבקשות לא היתה של אזרחים ערבים. היקף הסיוע של המשרד בנושא זה היה 1,087,000 ש"ח.

♦ כמות החדרים לאירוח כפרי

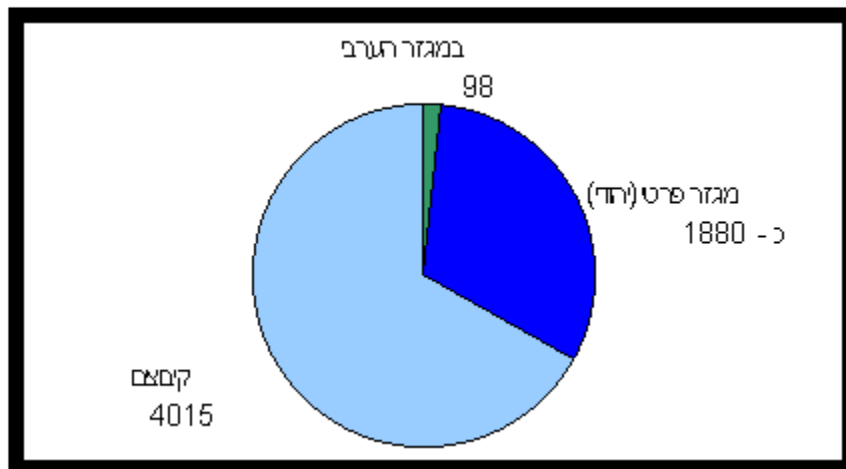
מספר החדרים המופעלים בישראל: כ - 6,000

מספר החדרים המופעלים על ידי אזרחים ערבים: 98

מספר החדרים בקיבוצים (לא כולל בתי הארחה): 4,015

♦ סך הפידיון בענף התיירות בשנת 1999 היה 5.5 מיליארד.

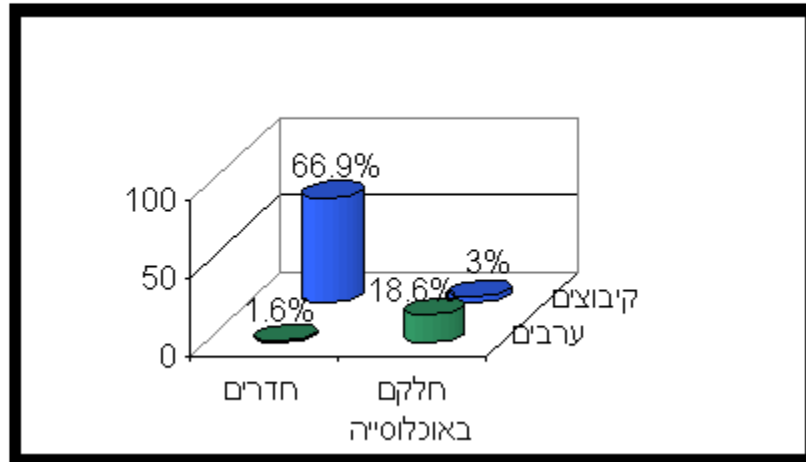
התפלגות למגזרים באירוח כפרי (מספר חדרים)

התיירות היא משאב של המדינה, ובידי הממשלה לפתחו ולכוונו לרווחתם של האזרחים. לכאורה, מתמקד משרד התיירות בהיבט העסקי של הענף, אך עובדה היא שנגישותו, טיפולו וקשריו, מוגבלים באופן כמעט בלעדי ליהודים. משרד התיירות אינו יוזם פניות אל התושבים בהצעות להכשרת חדרים. המשרד מטפל בפניות של עמותות תיירות הנתמכות על ידי מועצות אזוריות, או בפניות של המרכזים לטיפוח יזמות, שבדרך כלל אינן כוללות אירוח כפרי ערבי.

במבחן התוצאה נראה כי לאזרחים היהודים, ובמיוחד לקיבוצים, יש נגישות רבה לתעשיית התיירות ולתקציביה, בעוד שהאזרחים הערבים השכנים, הגרים באזורים לא פחות אטרקטיביים מבחינה תיירותית, לא מטופלים ולא נהנים משירותיו של המשרד. על משרד התיירות לדאוג לחלוקה שוויונית של המשאב החשוב הזה, על ידי פניה ישירה אל אזרחים ורשויות ערביים בעלי פוטנציאל תיירותי, הכשרתם ועידודם ליטול חלק בתעשיית התיירות ובהנאה מפירותיה.

הקיבוצים והערבים: חלקם באוכלוסייה ובאירוח כפרי

2. שנת 1999 - 2000 תהיה טובה לתיירות

◆ בשנת 1999 הושקעו כ - 40 מיליון ש"ח (כ - 24% מתקציב הפיתוח של המשרד) באזורי תיירות

הנמצאים בקרב רשויות ערביות וביניהן אזור נצרת (22 מיליון ש"ח) ואזור עכו (12 מיליון ש"ח).

באופן מוצהר משקיע משרד התיירות אך ורק באזורים בעלי פוטנציאל תיירותי ולשם קידום התיירות בלבד. ההתמקדות בהם גרמה להזנחה באזורים אחרים הסמוכים לאזורים שפותחו, ולא איפשרה את הדאגה לרווחת התושבים במקומות הללו. כך קרה שאזורי התיירות בנצרת ובעכו, למשל, שופצו ופותחו לתפארת, ושכונת המגורים הסמוכה ביותר הוכנסה לפרוייקט שיקום השכונות של משרד הבינוי והשיכון. השכונות הערביות מסביב, לעומת זאת, נותרו בעליבותן.

השקעה זו נזקה רב מן התועלת, שכן היא נחשבת כאילו היא מקדמת את תשתיות אזורי המגורים של האזרחים הערבים. למעשה, השקעות אלה בתיירות מנקזות אליהן את כל התקציבים, ולא מותירות כספים שהיה בכוחם לחולל שינוי באזורים מוזנחים, שאינם נמצאים בחלון הראווה התיירותי או הסמוכים לו ממש.

משרד התעשייה והמסחר (התמ"ס)

תקציב כללי: 3.31 מיליארד ש"ח

תקציב פיתוח: 176.7 מיליון ש"ח

תקציב פיתוח מיועד לאזרחים הערבים: 30 מיליון ש"ח (16.9%)

מספר עובדים: 520

מתוכם אזרחים ערבים: 4 ← 0.76%

סוגיות:

1. שיווק קרקע לתעשייה

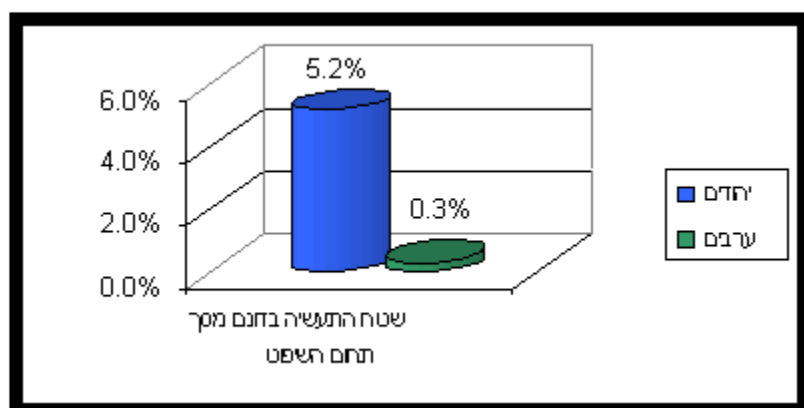
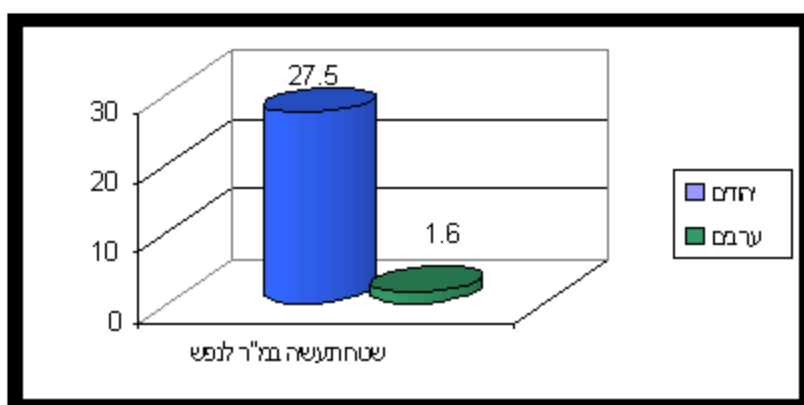
- בשנים 1998 - 1999 שווקו בישראל 1,524 דונם לתעשייה. חלקם של 130 יזמים ערבים משטח זה היה 400 דונם, המהווים 26.2%.
- השטח שקיבלו היזמים הערבים מהווה 80% מכלל הקרקע בבעלות מדינה אשר מיועדת לתעשייה בתחומי רשויות הערביות באזור הצפון. בכך למעשה, נוצל כמעט כל הפוטנציאל של קרקע מדינה לפיתוח תעשייתי של הקהילות הללו.

המרקם העירוני המגובש באזור נצרת כולל את היישובים: מגדל העמק, נצרת, נצרת עילית, יפיע, ריינה, כפר כנא, עין מאהל, אכסאל ועילוט. באזור זה בולט היחס הבלתי שוויוני כלפי האזרחים הערבים. ההשוואה באזור נצרת מצביעה על הבדלים של פי 9-11 לטובת האוכלוסיה היהודית באזור שרובו אזרחים ערבים (62%) ובאה לידי ביטוי בקביעת תחומי השיפוט המוניציפלי לקהילות השונות ובתוכניות המאושרות המיועדות לתעשייה על קרקעות המדינה.

להלן טבלה המייצגת את גודל האוכלוסיות וגודל שטחי השיפוט והתעשייה:

יהודית	ערבית	
72,000	126,200	אוכלוסייה (נפש)
38,000	64,000	שטח שיפוט מוניציפלי (בדונמים)
1980	203	קרקע מדינה לתעשייה (בדונמים)

קרקע מדינה לתעשייה

שניים מההיבטים העיקריים לחלוקת המרחב, המשפיעים ישירות על חייהם של האזרחים, הם :
א. שטח השיפוט המוניציפלי אשר בתוכו מתנהלים חיי הקהילה האזרחיים.
ב. האזור העסקי-תעשייתי המהווה חלק של השטח המוניציפלי, שבו מתנהלים חיי המסחר, התעשייה והעסקים. מאזור זה נהנים היזמים והעובדים וגם הקהילה באמצעות האגרות והמסים הנגבים מן העסקים השונים.
התרשימים שלעיל ממחישים את הפער הקיים בין יהודים לערבים באותו אזור ביחד לגודל הקרקע התעשייתית לנפש וגודל השטח התעשייתי ביחס לגודל השטח המוניציפלי.

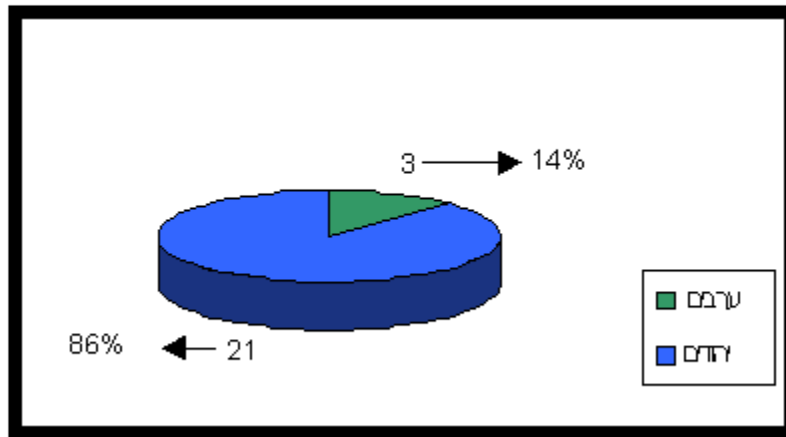
ההשוואה באזור נצרת מצביעה על הבדלים של פי 9-11 לטובת האוכלוסייה היהודית, באזור שרובו אזרחים ערבים (62%).

2. פרויקט עידוד 99

- בשנת 1999 השתתפו בפרויקט העידוד 21 יישובים ובהם 4 יישובים ערביים, ואילו בשנת 2000 צומצם מספרם לשלושה בלבד. במקביל, קוצץ התקציב של הפרויקט בחצי.

פרויקט זה מאפשר השקעה נקודתית לקידום של יישובים נזקקים. זוהי אחת הדרכים הבודדות שבאמצעותן ניתן לבצע העדפה מתקנת ביישובים הערביים. בפועל, בשנת 1999 ובשנת 2000 לא נוצל הפרויקט לביצוע העדפה מתקנת לאזרחים הערביים.

פרויקט עידוד 99 - מספר יישובים

3. אזור תעשייה לאורך כביש חוצה ישראל

- אם אכן ייסלל כביש "חוצה ישראל" כמתוכנן, יוקמו לאורכו 12 אזורי תעשייה גדולים, בשטח כולל של אלפי דונמים. אף לא אחד מהם ממוקם בתחומי רשות מוניציפאלית ערבית או מיועד לשרת אוכלוסייה ערבית.

נושא זה הוא חלק מן התכנון הארצי הכולל, ואין להשאירו בידי יזמים פרטיים בלבד - אשר להם אינטרסים ושיקולים צרים .

מחובתה של המדינה לתכנן ולבצע תוכנית מתאימה שתביא לחלוקה שוויונית של היתרונות וההנאות שיבואו בעקבות סלילת כביש "חוצה ישראל". הרשויות הפזורות לאורכו צריכות ליהנות באופן שווה מפירותיו של הכביש בעתיד.

משרד התמ"ס עוסק בעיקר באזורי הספר בעלי עדיפות לאומית. יש לראות ביישובים הערביים, שלאורך כביש "חוצה ישראל", יישובי ספר לכל דבר ועניין. אפילו אם יהיו קרובים גיאוגרפית למרכז, הם עדיין בחזקת אזור ספר תעסוקתי, חברתי ופוליטי הזקוק נואשות לפיתוח ולעידוד מיוחדים. סלילת כביש "חוצה ישראל" מציעה הזדמנות בלתי רגילה, ואולי אחרונה, לעשות מעשים ולתקן את העיוותים והעוולות שנעשו בעבר עם תושבי אזור ספר זה.

משרד התקשורת

תקציב כללי: 56 מיליון ש"ח

מספר עובדים: 180

מתוכם אזרחים ערבים: 0 ← 0%

סוגיות:

1. מסגרת לקיום השיח הציבורי

התקשורת היא הזירה שבה מתנהל השיח המורכב במדינת ישראל. לכאורה, זירה זו פתוחה לכל בעל כשרון ביטוי, אולם לאחר חצי מאה, שבה שקעו הערבים בישראל ב"תרבות השתיקה" האזרחית שלהם, למעשה הם אינם חלק מן השיח הישראלי. משרד התקשורת אינו מכתוב תכנים לשיח הציבורי בישראל, אך בכוחו ליצור מסגרות המאפשרות לשיח הזה להתרחש. היעדרם של אזרחים ערבים משורות העובדים במשרד אינה מאפשרת למעשה את כניסתם אל תוך המסגרות, נראה כי חלק מהסיבות קשורות בעובדה שהן מתוכננות ומופעלות על ידי יהודים באופן בלעדי.

2. הערוץ השלישי

שאלת טבעה של השתלבות האזרחים הערבים במדינת ישראל עולה ביתר שאת עם הקמת הערוץ השלישי. בניסוח החוק, נמנע משרד התקשורת מלפרט את המרכיבים של הפקות המקור. כך נמנע המחוקק מהתחייבות לייצוג ראוי של הערבים, ומתרומתו של ייצוג זה לחיזוק המרקם החברתי-פוליטי בישראל. יוצא מכאן, שהאופציה של השתלבותם במרקם החברתי-פוליטי, המתאפשר דרך הערוץ השלישי נפגעת.

יש לקוות שהקמת הערוץ בשפה הערבית אכן תיצור את הבמה הנחוצה לציבור האזרחים הערבים כמוקד לחיזוק הזהות הקבוצתית, אך תתקיים במנותק מההוויה החברתית-פוליטית בישראל. יש מקום לתיקון החוק ולהבטחת מקומו של הקול הערבי בשיח הציבורי בישראל, נוסף על מתן הבמה הייחודית בערוץ בשפה הערבית.

הבדווים ומדינת ישראל

ד"ר אסמאעיל אבו סעד

הבדווים בנגב מהווים חלק מן המיעוט הערבי-פלסטיני שבמדינת ישראל ומונים כ- 120,000 נפש. כמחצית מהם מתגוררים בשבעה יישובים עירוניים (יישובי קבע), אשר הוקמו על ידי המדינה, והיתר ביישובים מסורתיים שאינם מוכרים בינתיים על ידי הרשויות במדינה.

לקראת סוף שנות השישים, החלה הממשלה ליישם תוכניות ליישוב הבדווים בנגב ביישובים עירוניים. דבר זה נעשה ללא התחשבות באורח חייהם המסורתי, וללא שיתופם בבחירת סוג ההתיישבות. התוכניות לעיור הבדווים נועדו-לכאורה ליצור תנאים שיאפשרו אספקה סדירה של שירותים אלמנטריים לאוכלוסייה הבדווית, אולם - הכוונה האמיתית היתה לרכזם ביישובים עירוניים ולמנוע מהם לעבד, ליישב ו/או לתבוע בעלות על אדמתם שהופקעה על ידי המדינה. כתוצאה מן המדיניות של ממשלות ישראל השונות כלפי האוכלוסייה הבדווית בנגב הועברו הבדווים בצורה המונית ושיטתית לעיירות קבע, ואדמות הבדווים נרשמו כאדמות מדינה.

במציאות, כאמור, מתוך שבעת היישובים העירוניים שתוכננו והוקמו על ידי הממשלה, בלי שיתופם של הבדווים, שורת אבטלה חמורה, רמת השירותים בהם ירודה ותקציבי הממשלה המוקצים להם הם מינימליים ביותר. ניתן לומר בוודאות כי התוכנית לעיור הבדווים כפי שתוכננה ובוצעה היא כישלון.

מאפיין נוסף של חוסר התחשבות והתעלמות מרצונם ומזכויותיהם של הבדווים הוא בצורת המינוי של ראשי הרשויות המקומיות הבדוויות ביישובי הקבע. ארבעה מתוך שבעת ראשי יישובי הקבע אינם נמנים על האוכלוסייה הבדווית המקומית, הללו מונו על ידי הממשלה ולא על ידי התושבים ומתוכם, כפי שהדבר מתבצע בפועל בכל יישוב אחר במדינת ישראל.

"הסיירת הירוקה" הוקמה בשנת 1978 על ידי המדינה במתכונת סמי-צבאית. לכאורה, תפקידה הוא בהגנת הטבע, אך למעשה, היא פעילה מאוד ועיקר עיסוקה הוא בגירושם, בהרתעתם ובהטרדתם של הבדווים בנגב. נוסף על כך, תפקידה היה לפקח על אדמות המדינה ולהגן עליהן מפני פולשים. אנשי הסיירת הירוקה נעים בנגב באין מפריע ומופקדים על הריסת בתי הבדווים, על החרמת עדריהם, על הטרדתם, וכל זאת כדי לאלץ אותם לעבור ליישובי הקבע.

מדיניות הריסת הבתים משמשת במיוחד את המדינה כדי להכריח את הבדווים, החיים ביישובים הבלתי מוכרים, לפנות את אדמותיהם ולעבור ליישובי הקבע. המדינה תובעת לדין מדי שנה מאות בדווים הגרים ביישובים הבלתי מוכרים בגין בנייה לא חוקית. לאחר הרשעתם, הם מצווים להרוס את בתיהם, ואם הם אינם מציינים לצווי ההריסה, הם מסתכנים בקנסות כבדים ובמאסר בפועל. במקרה כזה, הממשלה שולחת דחפורים, הורסת את הבית ואף מחייבת את בעליו לשאת בהוצאות ההריסה. שוב ושוב מאשרים שופטי בתי המשפט את צווי הריסת הבתים, בנימוק כי הבדווים פלשו "לשטח פתוח" ולאדמות מדינה.

הבדווים בנגב ניסו להיאבק במגמות הפקעת האדמות על ידי ממשלות ישראל, אך ללא הצלחה. הוויכוח על הפקעת האדמות נסב, בין השאר, על שאלות חוקיות וציבוריות. במישור החוקי יש מחלוקת משפטית בין הממשלה לבין הבדווים: הממשלה דורשת מן הבדווים הוכחות לבעלות על הקרקע, ואילו הם נאחזים בהוכחות מסורתיות כמו קירבת מקום, מסורת והרגלי עיבוד האדמות. הבדווים טוענים כי בתקופה העות'מאנית הם לא טרחו לרשום בעלות על הקרקעות בספרי מרשם המקרקעין, מאחר שרישום ושימוש במסמכים הם הליכים הזרים לתרבות הבדווית.

התעלמות מערכת המשפט מהתרבות הבדווית ומזכויותיהם ההיסטוריות והדגשת הצורך ברישום ובהצגת מסמכים לשם הוכחת הבעלות על קרקע, יוצרת מצב שבו מערכת המשפט הישראלית משתתפת בקיבועו של המיתוס לפיו הנגב הוא "מרחב ריק שיש להחיותו". ואכן, עיון בפסיקות שונות ביחס לסוגיית הקרקע מגלה, כי בתי המשפט נוטים להתעלם מקיומה של זיקה היסטורית ותרבותית בין הבדווים לאדמות הנגב, מאפשרים הריסה שיטתית של בתים, מתירים רישום קרקעות על שם המדינה, ומאפשרים העברה כפויה-למחצה של הבדווים לריכוזי קבע.

במהלך חמשת העשורים האחרונים, עברה האוכלוסייה הבדווית בנגב תמורות קיצוניות של מודרניזציה ואורבניזציה. תמורות אלה גבו מן החברה הבדווית מחיר חברתי, סוציאלי, כלכלי ומבני כבד, והבדווים בנגב מאבדים והולכים את זהותם הייחודית, את עברם ואת מורשתם. גם עתידם מצוי בסכנת קיום. מעמדם של הארגונים הכלכליים, החברתיים-מסורתיים של הבדווים התערער מאוד בשל המעבר המהיר מאורח חיים מסורתי לחברה האורבנית של המאה ה-20. שינויים אלה נעשו ללא כל הכנה מוקדמת הן בתחום החברתי-תרבותי והן בתחום הכלכלי-תעסוקתי.

מעבר זה מלווה בסימני מצוקה אופייניים:

- עלייה ניכרת בשיעורי האבטלה: יישובי הבדווים נמצאים בתחתית הסולם הסוציו אקונומי של מדינת ישראל; כ 65%-70% מכלל האוכלוסייה הבדווית בנגב נמצאת מתחת לקו העוני;
- שיעורי הפגיעה והשימוש בסמים עולים בהתמדה;
- שיעור הנשירה מבתי הספר הוא בין הגבוהים במדינה;
- שיעור ההצלחה בבחינות הבגרות הוא מן הנמוכים בארץ;
- שיעור היקלטותם של הבדווים לתוך החברה הישראלית הוא שולי והפער החינוכי - אשר תחילתו בבית הספר היסודי - מגיע לשיאו בחינוך הגבוה: בקרב הבדווים תושבי הנגב, שיעור בוגרי האוניברסיטה הוא 2 ל-1,000, כאשר הממוצע הארצי עובר את ה 100 - לכל 1,000. הגורמים העיקריים המביאים לשיעור הנמוך בהשכלה הגבוהה בקרב הבדווים הם:
 - א. רמה נמוכה של אספקת שירותי החינוך הממלכתי;
 - ב. מצבה הכלכלי הירוד של הקהילה;
 - ג. כדאיות ההשקעה בהשכלה הגבוהה לבני המיעוטים;
 - ד. אי-נגישות הקהילה למוסדות להשכלה גבוהה, כלומר לדרישות האקדמיות (הבחינה הפסיכומטרית), לדרכי המיון, למלגות לימודים, לסיוע כלכלי וכיו"ב.

מצב זה טומן בחובו סכנה הן לקהילה הבדווית והן למארג העדין והשברירי של החברה הישראלית בכללותה.

מבחינה דמוגרפית הבעיות מחריפות והולכות :

הגיל החציוני (הגיל שמחצית האוכלוסייה היא מתחתיו ומחציתה מעליו) ביישובי הבדווים בנגב נע בין 12.7 ל- 16.9 שנים, בעוד שבין היישובים היהודיים בנגב הוא בין 21.1 ל- 37.6 שנים. הילדים מהווים יותר מ- 65% מכלל האוכלוסייה, אשר שיעור גידולה עולה ב-5.5% לשנה, וזהו אחד משיעורי הגידול הגבוהים בעולם.

האוכלוסייה הבדווית בנגב חשה זנוחה, וכן שאין מוכנות מצד המדינה לבוא לקראתה. מצב זה יוצר תחושת תסכול ומצוקה שגוברת והולכת תוצאותיו של משאל, שנערך בקרב צעירים בדווים בגיל ההתבגרות, מצביעות על רגשות עזים של ניכור ושל עוינות כלפי מדינת ישראל. מתחים מעין אלה עלולים להוביל למשבר אמון ולאי-שקט.

סיכום :

מאז קום המדינה, המדיניות הממלכתית כלפי האוכלוסייה הבדווית בנגב היתה עוינת והתאפיינה במידה רבה בקיפוח תושביה בכל תחומי החיים (חינוך, שיכון, פיתוח מוניציפלי, תקציבים, זכויות אזרחיות). מדיניות זו הביאה לשינוי רדיקלי בחייהם של הבדווים, פגעה בהם והפכה את אורח חייהם המסורתי לבלתי אפשרי. בתוך זמן קצר הפכו הבדווים לקבוצה חסרת אמצעים במדינה בעלת אוריינטציה מערבית, המוגדרת כמדינת כל היהודים ולא כמדינה של כל אזרחיה.

האוכלוסייה הבדווית בנגב נמצאת במשבר עמוק וסובלת מבעיות מצטברות בין הבעיות האלה ניתן למנות :

1. המאבק לבעלות על האדמה ;
2. הסיירת הירוקה ומדיניותה הנוקשה כלפי הבדווים ;
3. צורת התיישבות זרה ולא הולמת שהמדינה כופה עליהם ;
4. העדר תשתיות כלכליות ותעסוקתיות ביישובי הקבע ;
5. רמת פיתוח מוניציפלי ירודה ;
6. שיטת מינוי ראשי הרשויות המקומיות ;
7. חיים ביישובים בלתי מוכרים ;
8. מדיניות הריסת הבתים ;
9. רמת שירותים ירודה (חינוך, בריאות, רווחה, כבישים, ביוב, תחבורה ציבורית וכדומה) ;
10. אי-שוויון בזכויות אזרחיות.

על מנת לטפל בבעיות אלה, על מדינת ישראל להעניק שוויון לאזרחיה הערבים, ולבדווים כחלק מהם.

כמו כן, קיים צורך בגיבוש מדיניות ממשלתית, שתביא בחשבון את המסורת והצרכים הייחודיים של החברה הבדווית בנגב, ותציע פתרונות הולמים למכלול הבעיות הבסיסיות של האוכלוסייה הבדווית. על המדינה להכיר בזכות הבדווים על אדמתם ולהפסיק את המדיניות אשר מפלה אותם לרעה. פעולות אלה יסייעו לאוכלוסייה הבדווית להתמודד בצורה טובה יותר עם האתגרים וההזדמנויות החדשים של המציאות החדשה בחברה הישראלית של תחילת המאה ה-21.

ביבליוגרפיה

- אבו-סעד, א., (1999) החברה הבדואית לקראת שנות ה-2000, מאמר הוצג בכנס הבדואים בנגב לקראת שנות ה-2000, המרכז לחקר החברה הבדואית והתפתחותה, אוניברסיטת בן-גוריון ואחרים, באר שבע: היכל התרבות, 23 למרץ 1999.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, מבט על באר שניע והדרום, 1999.
- קמפל, (1999) כלואים בשמורות: מצב הבדואים בנגב (חלק שני), מצד שני, גליון מס' 16, עמ' 32-30.
- שמיר, ר. (1999) מושעים במרחב: בדואים והמשטר המשפטי בישראל אצל דניאל גוטווין ומנחם מאוטנר (עורכים) משפט והיסטוריה, ירושלים: מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל.
- Hayton, B. (December 1998) Israel: Beduin, Simpson's World, London: BBC, Documentary Film

אחרית דבר

בשנים האחרונות חברו יחדיו שני תהליכים :

בין אם מתוך יאוש מהאפשרות של השתלבות במדינה, או כהבשלה של תהליך סוציו-פוליטי שעיקרו גיבוש זהות קולקטיבית, חלה בקרב האזרחים הערבים התפכחות פוליטית. הטענה האומרת כי רק האזרחים הערבים יכולים לדאוג לעצמם, ואל להם לצפות לשיפור המצב כתוצאה משותפויות מפלגתיות עם המפלגות הציוניות, או מהשתדלות בלבד אצל השלטון, קיבלה לגיטימיות.

גם התפתחויות בתרבות האזרחית בקרב הציבור היהודי בשנות התשעים אותתו על שינוי. גבולות השיח הציבורי התרחבו במעט, הגם שעדיין מוכתבים על ידי הרוב היהודי, הם קולטים אמירות ברורות יותר ועצמאיות של אזרחים ערבים. ניצחונו של ברק בבחירות 1999, הישרה תחושה בקרב רבים כי נפתח מחדש חלון ההזדמנויות אל הסכמי שלום שיאפשרו שינוי הגישה האזרחית בתוך המדינה.

לאחר שלוש שנות בצורת תקציבית ועמידה במקום או נסיגה ברוב התחומים, יצר ניצחון ממשלת ברק בבחירות ציפיות גבוהות גם בקרב ראשי הציבור הערבי. הפער בין הציפיות לבין המציאות ביום שאחרי הבחירות לא אחר להתגלות, אך בשלב זה כבר נמצא ציבור האזרחים הערבים שונה מבעבר בשל התהליך שהוזכר לעיל. הסגנון ואופי פעולתם של חברי הכנסת הערבים שונה כעת באופן מהותי מבעבר, הסטודנטים הערבים מדברים למצלמת הטלוויזיה של ערוץ 1 בשפה הערבית, כביטוי של עצמאות זהותית, והעמותות הערביות מאתגרות את המערכת הפוליטית דרך מערכת המשפט.

יחסי הכוח בין רוב למיעוט מקבלים כעת אופי אחר, ומאתגרים את הציבור בשני הצדדים להציב את עצמו מחדש לאור ההתפתחויות. אנו תקווה שדו"ח זה תרם למקבלי ההחלטות להרחיב את גבולות שיקול הדעת, למנהיגי הציבור לחשוב מחדש, ולאזרחים, שיוכלו לבחון מחדש את ערכיהם ורצונותיהם לאור המציאות.

נראה כי, חלון ההזדמנויות לשינוי הגישה האזרחית בישראל אכן נפתח קמעא. עם זאת, כח רב דרוש כדי לפתוח אותו לרווחה ולראות כי אימוץ מדיניות של שיויון אזרחי הוא מענה לאינטרס של כל קבוצות האזרחים.

אמנם הכוח לשינוי המצב מצוי בידי הממשלה, אך הכוח לשינוי בעמדת הממשלה מצוי בידי האזרחים. לארגוני האזרחים תפקיד מכריע בנושא זה ועליהם להתחזק ולפעול ביתר נחישות.

אנו מברכים את העמותות והארגונים השונים על פעולתם וגאים ליטול בה חלק.